O’ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O’RTA MAXSUS TA’LIM VAZIRLIGI

QARSHI DAVLAT UNIVERSITETI

O’ZBEK ADABIYOTI KAFEDRASI

Hamrayeva Azizaning

“5220100 - Filologiya” ta’lim yo’nalishi bo’yicha

bakalavr darajasini olish uchun

“Sherna baxshining ijodiy va ijrochilik mahorati”

mavzusida yozgan

BITIRUV MALAKAVIY ISHI

Ilmiy rahbar: f.f.n. Sh.Qahhorova

Himoyaga tavsiya etilsin”

O’zbek filologiyasi fakulteti

dekani__________ dots. I.Xudoynazarov

“___” _________ 2011-yil

Qarshi – 2011

MUNDARIJA

Kirish 3

I bob.

1.1. Janubiy O’zbekiston baxshilari badiiy mahorati…………………..…..… 6

1.2. Xalq doston va termalarida baxshilar axloqiy - estetik

qarashlarining badiiy ifodasi……………………………………….…....15

II.Shernazar Berdinazar o’g’lining hayoti va ijodkorlik mahorati.

2.1. Sherna baxshi hayoti va repertuari……………………………….…..43

2.2.Sherna baxshining “Go’ro’g’li” dostonining

g’oyaviy-badiiy xususiyati…………………………………………..….56

Xulosa.. 62

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati... 63

KIRISH

***Mavzunin g dolzarbligi*.** InsoniyattarixidaoʼzigaxosoʼrinegallaganJanubiyOʼzbekistonvohasiumumoʼzbekdostonchiligidahammuhimahamiyatgaega.

«Surxonjahonsivilizatsiyasiningqadimiybeshiklari – miloddanavvalgiKushonvaBaqtriyadavlatlarigazaminboʼlganibilanolamgamashhur, - deydiPrezidentimizI. A. Karimov, - Butuproqazaldanilmuhunar, hikmatvasaʼnatruhibilanyoʼGʼrilgan. SHubhayoʼqki, «Alpomishdek» buyukobidalar, Alpomishdekmardpahlavonlaraynanmanashundaymuhitdadunyogakeladi».[1]

Asrlar boʼyi xalqning maʼnaviy ehtiyojini qondirib kelishdagi birinchi ulkan xizmaxalq baxshilariga tegishli. Oʼzbekistonda xalq poeziyasining taraqqiyotiga katta hissa qoʼshgan xalq baxshilari repertuaridagi doston va termalarni tadqiq etish, ularni bugungi kun yoshlarini barkamol inson etib tarbiyalashda, maʼnaviy kamolotiga qoʼshgan hissasini aniqlash **mavzuning dolzarbligi**ni yanada oshiradi.

Mavzuning oʼrganilish darajasi. Oʼzbek folklorshunsoligi fani tarixida xalq baxshilarining hayoti, repertuarlari, maktablari, repertuarlaridagi alohida olingan asarlari haqida koʼplab ilmiy asarlar yozildi. Doktorlik va nomzodlik dissertastiyalari himoya qilindi. Ulkan baxshilar hayoti va ijodi boʼyicha ilmiy toʼplamlar, monografiyalar yaratildi. Ilmiy adabiyotlardagi maqolalardan tashqari 1923 yil Gʼozi Olim YUnusov eʼlon qilgan maqoladan boshlab, turli miqyosdagi vaqtli matbuot nashrlarida oʼnlab maqolalar chop etildi. SHu bilan birga V.M. Jirmunskiy, X. T. Zarifovning «Oʼzbek xalq qahramonlik eposi», T. Mirzaevning «Xalq baxshilarining epik repetuari» asarlari, maqolalari, A. Qahhorov, A. Ergashevlarning aytgan qaydlarida mavzumizga dastlabki asos boʼladigan qator

---

[1]KarimovI.A. «Alpomish» dostonining 1000 йilligiga bagʼishlangantantanalimarosimda soʼzlagannutqidan// Ozodva obodVatan, erкinva farovonhayot – pirovardmaqsadimiz. T.8. - T.: «Oʼzbeкiston», 2000. –B. 78.

fikr- mulohazalar bor. Bu fikr-mulohazalarga tayangan holda folklorshunos A.Qahhorov arxividagi materiallar asosida Janubiy O’zbekston dostonchilik maktabining yirik vakili Shernazar Berdinazar o’g’lining hayoti va uning repertuaridagi doston va termalarning g’oyaviy-badiiy xususiyatlarini aniqlashga harakat qilindi.

Bitiruv malakaviy ishining maqsadi. «Ana shu ob’ektiv qonuniyat mezonlari o’zbek folklorshunosligida hozirgacha maxsus tadqiq etilmaganidan kelib chiqib, Bitiruv malakaviy ishiimizning **asosiy maqsad**ini voha dostonchilik maktablarining badiiy - estetik prinstiplarini mavjud nazariy qarashlar, folklorshunos A.Qahhorov shaxsiy arxivida mavjud bo’lgan Qashqadaryo va Surxandaryo xalq baxshilari haqida toplangan afsona va rivoyatlar misolida Janubiy O’zbekston dostonchilik maktabining yirik vakili Shernazar Berdinazar o’g’lining hayoti va uning repertuaridagi doston va termalarning g’oyaviy-badiiy xususiyatlarini aniqlashga harakat qilindi, shaxs va ijodkor sifatidagi hayotiy fazilatlarini yoritish va asosiy obrazlari hamda motivlari poetikasini o’rganish belgilaydi.

YUqorida aytilganlardan kelib chiqib, ushbu bitiruv malakaviy ishda muammoning qo’yilishi birinchi bobda Janubiy O’zbekiston epik an’analarining o’ziga xos xususiyatlarini aniqlash, ikkinchi bobda Shernazar Berdinazar o’g’li hayotiy faoliyatini yoritib berish va repertuaridagi doston-termalarinitahlilga tortildi afsona va rivoyatlar tahlili orqali epik baxshi obrazi, uning tarixiy asoslari, yetakchi motivlari, obrazlari, ba’zi poetik unsurlarini o’rganishdan iboratdir.

Bitiruv malakaviy ishining vazifalari. Shernazar Berdinazar o’g’li Sherna baxshi dostonchilikning asriy an’analari asosida eng ko’p epik asarlar: terma va dostonlar yaratgan shoirdir. Sherna baxshi repertuari boshqa yetakchi xalq shoirlariga nisbatan kam o’rganilgan, folklorshunoslardan T.Mirzayev, A.Qahhorovning kichik qaydlari mavjud, xolos. Uning hayoti, ijodi, repertuaridagi o’ziga xos xusussiyatlarini atroflicha o’rganish bitiruv malakaviy ishining

maqsadini tashkil etadi. Ushbu maqsaddan kelib chiqib ishda quyidagi vazifalar belgilandi:

- Sherna baxshi hayoti va ijodinini yorituvchi ma’lumotlarni umumlashtirish;
- Shoirning hayoti va repertuaridagi doston va termalarni tadqiq etish jarayonida uning ijodkorlik mahoratini ko’rsatish;
- Shoir repertuaridagi ”Go’ro’g’li” turkumi dostonlarining tutgan o’rnini aniqlash;
- Doston tili va badiiy tasvir vositalarning qo’llanishida an’anaviylik va Shernaga xos xususisyatlarni aniqlash;
- Xalq dostonlaridagi obrazlarning qadimiy asoslarini o’rganish.

Bitiruv malakaviy ishining metodologik asosi va metodi. Ishning metodologik asosini O’zbekiston Respublikasi Prezidenti I.A.Karimovning milliy istiqlol mafkurasi va ma’naviyatga doir asarlarida bayon etilgan qarashlar tashkil etadi. Folklorshunos, adabiyotshunos, elshunoslarning ilmiy Bitiruv malakaviy ishilari, xususan, V.M. Jirmunskiy, X. T. Zarifovning «O’zbek xalq qahramonlik eposi», T. Mirzaevning «Xalq baxshilarining epik repertuari» asarlari, maqolalari, A. Qahhorov, A. aytgan qaydlarida mavzumizga dastlabki asos bo’ladigan qator fikr- mulohazalar borki, biz ularga to’xtalib, o’z munosabatimizni bildirib o’tamiz.

Tahlil jarayonida qiyosiy usuldan foydalandik.

Bitiruv malakaviy ishining ilmiy yangiligi. Ishda o’zbek folklorshunosligida zabardast shoir Sherna baxshi hayoti va repertuaridagi doston va termalar, obrazlar ko’lami, mavzu, g’oyasi, badiiyati xususida ilk marotaba mulohazalar yuritildi. Epik xalq ijodkorining axloqiy, badiiy-estetik prinsiplariUshbu ishda Janubiy O’zbekiston dostonchilik maktabi vakillari ijodida xalq baxshilari badiiy - estetik

prinstiplari o’rganish, afsona va rivoyatlar tahlili orqali epik baxshi obrazi o’zbek folklorshunosligida ilk bor o’rganilmoqda. Ishda dostonvariantlarining qiyosiy tahlil etilishi va badiiy mukammal namunalarining aniqlanishi ham uning ilmiy yangiligini ko’rsatadi.

Bitiruv malakaviy ishi natijalarining ilmiy va amaliy ahamiyatini O’zbek folklorshunosligida mavjud bo’lgan fikr-mulohazalar, xalq afsona, rivoyatlari, xalq baxshilarining terma va dostonlarda bayon etgan fikrlarini tahlil qilib, epik xalq ijodkorlarining axloqiy – estetik prinstiplari haqida umumlashma xulosalarga kelish belgilaydi. Ishda afsona va rivoyatlar tahlili orqali Sherna baxshi Janubiy O’zbekiston epik an’analarida tutgan o’rni, badiiy–estetik va dasturiy ahamiyatining yoritilishi ham uning nazariy qimmatini belgilaydi.

Bitiruv malakaviy ishdan oliy o’quv yurtlari, akademik litseylar talabalari uchun darsliklar, uslubiy qo’llanmalar yozish, Janubiy O’zbekiston epik an’analari tarixini o’rganish, milliy mafkura mazmuni va mohiyatini oydinlashtirishda og’zaki ijodning o’rnini ko’rsatishda foydalanish mumkinligi uning amaliy ahamiyatga ham egaligini ko’rsatadi.

Bitiruv malakaviy ishi manbai. A.Qahhorovning shaxsiy arxivida saqlanayotgan afsona, rivoyat, termalar foydalanildi.

Bitiruv malakaviy ishining tuzilishi. Bitiruv malakaviy ish, asosiy ikki bob, xulosa va foydalanilgan adabiyotlar ro’yxatidan tashkil topgan bo’lib, umumiy hajmi 63 bet, 13194 so’zdan iborat.

I bob. Janubiy O’zbekistondostonchiligida epik an’ana

«O’zbekxalqqahramonlikeposi» kitobidao’zbekdostonchiliginingtarixi, badiiyati, ahamiyati, nazariymasalalari, yirikxalqbaxshilarifaoliyatiniyoritibberganfolklorshunosligimizasoschisiH.T. Zarifovkeyinchalikfaxrbilanshundaydeydi: «Xalqbaxshilariningo’zlarigaxospoetikyo’llarbilanbir-birlaridanajralishlarinimenfandadostonchilikmaktablaridebataganman».

Olimlarimizo’zbekfolklorshunosliginingsalkambirasrliktarixidavomidarespublikamizhududidaasrlarbo’yifaoliyatko’rsatibkelganBulunG’ur, Qo’rG’on, Narpay, Xorazm, SHahrisabz, Qamay, SHerobod, JanubiyTojikistonkabiqatordostonchilikmaktablarinianiqladilar. Ularningrepertuarlaridagio’nlabdostonlarniyoziboldilar, kengkitobxonlarommasigaetkazdilarvailmiytadqiqetdilar. O’zbekfolkloriniolamgatanitdilar.

ProfessorTo’raMirzaev «dostonlargultoji» debta’riflaganmonumental «Alpomish» eposimingyilliginingjahonmiqyosidanishonlanishibufikrimizningisbotidir. Bundayulkanyutuqlardauchjihatnialohidata’kidlashzarur:

1. Dostonchilikdagiasriyan’analarvaxalqbaxshilarifaoliyatitufaylio’nlabbadiiyyuksakeposlarningavloddan-avlodgao’tibkelgani.

2. FolklorjonkuyarlarivafolklorshunosolimlarxizmatitufayliboyoG’zakimerosimizningsaqlanibqolgani. O’zbekdostonchilikmaktablarikabiHodiZarifasossolgano’zbekfolklorshunosligimaktabihamjahonmiqyosidatanilgani.

3. Mustaqilliksharofatitufaylio'zbekfolklorinamunalariningghamjahonxalqlarima'naviymulkiningtarkibiyqismigaaylanibborayotgani.

Janubiy O'zbekiston dostonchilik maktabi vakillarining badiiy mahorati masalasi ham hanuzgacha mahsus tahlil ob'yekti bo'lmagan. Bu maktabning ayrim vakillaridan yozib olingan an'anaviy dostonlarni yaxshi bilgan, shu teritoriyada barhayot baxshilar bilan uchrashgan folklorshunoslardan X. Zarif, T. Mirzyev, M. Saidov, M, Murodov, B. Sarimsoqov, A, Qahhorovlar o'z tadqiqotlarida badiiy mahorat masalasida qisman to'xtaladilar. Xususan, professor M. Saidov Go'ro'g'li turkumi dostonlarida obrazlar talqini haqida ancha mufassal va to'g'ri ilmiy fikrlar bayon qiladi. Folklorshunos Abdumo'min Qahhorov tadqiqotlarida esa Surxondaryo va Qashqadaryoda yaratilgan yangi dostonlarda shakl va mazmun mutanosibligi, konflikt, an'anaga munosabat va navotarlik ko'rinishlarning ba'zi bir tomonlari tahlil etiladi. Xalq baxshilari epik repurtuarlarini maxsus ilmiy tahlil etgan T. Mirzayev Janubiy O'zbekistonning dostonchiligi haqida quyidagi fikrlarni bildiradi. "Bu maktab (Shahrisabz dostonchilik maktabi)ga mansub baxshilar dostonlarini sho'x, quvnoq, ko'tarinki ruhda kuylashlari, kuylarning yoqimliligi bilan ajralib turadilar… Qamay dostonchilik maktabi vakillari xalq dostonlarining lirik yo'nalishiga alohida e'tibor berganlar. Ular poetik formalar taraqqiyotida Sherobod dostonchilik maktabi vakillariga yozib olingan asarlar Bulung'ur, Qo'rg'on, Narpay baxshilarikuylagan dostonlarga nisbatan badiiy jihatdan ancha kambag'al bo'lishiga qaramay, boshqa joylarda noma'lum bir qator syujetlarni, ayrim qadimiy motiv va tasavvurlarni saqlab qolganligi bilan ahamiyatlidir". Ushbu fikr ko'rsatilgan monografi, yaratulgunga qadar yozib olingan an'anaviy dostonlar uchun to'g'ridir. Chunki saksoninchi yillarning boshigacha biz ishimizda fikr yuritayotgan an'anaviy dostonlarining aytuvchilari Qosir baxshi Rahimov, Qora va Chori Umirovlar, Chorshanbi baxshi Rahmatullayev, Qahhor baxshi Qodir o'g'illaridan asarlar yozib olinmagan, yozib olinganlari esa ayrim kishilarning shaxsiy arxivida yohud O'zbekiston fanlar Akademiyasi Adabiyot institutining folklor arxividan boshqa ayrim arxivlar bo'lgan. Biz Sherobod poetik maktab

vakillari bo’lgan ushbu baxshilardan yozib olingan an’anaviy dostonlardan qirqdav oshiqrog’ini o’rganib, tanishib, barchasida Bulung’ur, Qo’rg’on, Narpay baxshilari kuylagan dostonblardan “badiiy jihatdan ancha kambag’alligi”ni kuzatmadik. Shuningdek, Qamay dostonchilik maktabi vakillari badiiylikda Sherobod dostonchilik maktabi vakillariga nisbatan olg’a ketganini ham ko’rmadik. To’g’ri, Qamaylik dostonchilar orasida Abdukarim Juyruq, Mulla Holnazar, Hidir shoir kabi mashhur kuychilar bo’lgan, ammo ular ijro etgan dostonlardannamunalar to’liq yozib olinmaganligi sababli matnning qay tarzda badiiyatli ekani daliliga ega emasmiz. Mulla Xolnazar yozdirib qoldirgan “Nuralining yoshligi” dostonining bir o’zi Qamaylik baxshilarga xos badiiy mahoratni ko’rsatishdan ko’ra diniy, kitobiy dostonlarga xususiyatlarni aks ettiradi. Yana shu qo’shimcha qilish mumkinki, qissaxon bo’lgan Bozor Omonov va Sa’dulla Tohirovlarni yozib olinib nashr etilgan “Nuralining yoshligi” dostonining har ikki variant Qamay maktabining so’nggi badixago’y baxshisi Xazratqul Xudoyberdiyevdan yozib olib chop etilgan “Og’a Yunusning olib qochilishi” dostonidan badiiylikda ustundir. “Og’a Yunusning olib qochilishi dostonida” Dialog, monologlarda bandning to’rtlik shakli nihoyatda muqimlashgan bo’lib, birinchi uch misra o’zaro qofiyalanib, to’rtinchi satr esa bandlararo takrorlanadi.”deyilgan hulosa o’z aksini topmagan. Demak, keying izlanishlar, 60-90-yillarda yozib olingan dostonlar Janubiy O’zbekisronning poetic maktablari orasida Sherobod dostonchiligi asosiy o’rin egallashi badiiyatda ham ustun ekanligini ko’rsatdi. Ma’lumki, dostonchilik maktablari haqida hozirgacha fikr yuritgan barcha tadqiqotchilar asosan, to’rt san’atkor Ergash Jumanbulbul o’g’li, Fozil shoir Yo’ldosh o’g’li, Po’lkon shoir va Islom shoir Nazar o’g’lidan yozib olingan va chop etilgan dostonlarga asoslanadilar. Xuddi shu nuqtai nazardan yondashib, birgina Qodir Rahimov repurtuarlaridan yozib olingan an’anaviy va zamonaviy dostonlarni badiiy talqin qilsak, Sherobod dostonchilari ham epos an’analariga rioya qilishda, saqlash va bizgacha yetkazib kelishda mahoratli ekanligiga guvoh bo’lamiz. Xatto, bordi-yu Qamay dostonchilik maktabi vakillari “poetic formalar taraqqiyotida dostonchilik maktabi vakillariga nisbatan olg’a

ketganlar.” Degan fikrning to’g’riliga Bozor Omon o’g’lidan yozib olingan “Nuralining yoshligi” dostonigagina asoslanib ishonsak, biz bu variant Qamay maktabiga Sherobod maktabi vakillaridan o’tgan degan fikrdamiz. Bundan xulosa shuki, Qamay maktabiga xor deb ko’rsatilgan ushbu holat Sherobot dostonchiligiga mansubdir. Bunga to’liqroq ishonch hosil qilish uchun Qodir baxshidan yozib olingan “Nurali va 500 mulabachcha”, “Jorxun maston”, “Zaydinoy”, “G’o’pponoy”, “Malla savdogar”(1 versiya), “Malla savdogar”(2 versiya), Qahhor baxshi aytgan “Malla savdogar”, “Ollonazar Olchinbek” dostoniga, Qora Umirovdan yozib olingfan “Nurali va Semurg’”, Qodir baxshining shogirdi Ro’zi Qulto’rayev Ergash Jumanbulbul aytgan “Oysuluv” dostoni syujeti asosida uni o’ttiz marta kengaytirib qayta ijro etgan. “Oysuluv” dostoni kabilarni qiyoslash kifoya qiladi. Shuning uchun Qodir baxshi va uning shogirdlari ijro etgan dostonlarni ta’kidlayapmizki, Qodir baxshi Sherobod va boshqa dostonchilik maktablarining barcha an’analarini o’rgangan, bobosi Turdi shoir, tog’asi Rajab ormurod o’g’li, Umir shoir Safarovga shogird bo’lishdan tasshqari, Qashqadaryo va Surxondaryoning taniqli baxshilari Mardonaqul Avliyoqul o’g’li, Yusuf O’tagan o’g’li, Chori Qiyom o’g’li, Mamarayim baxshi, G’oyim baxshi, Normurod baxshi, Eshqobil Qo’shoq o’g’li kabi keksa avlod dostonchilari davrasida ham ko’p bolgan, goho soz va so’zda bellashgan, ularning repertuarini, do’mbira chertish mahoratini o’rgangan. Shuningdek, T.Mirzayevning quyidagi fikri Qodir baxshi repertuarining ham boyib borishining ko’rsatishi uchun mos keladi: “Yozma adabiyot namunalari bilan tanishish, boshqa folkloridan syujetlar o’zlashtirish, qissaxonlikni tinglash va kitobxonlar yig’inida ishtirok etish… traditsion dostonlar motivlarini yangi ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlarda yangicha kombinatsiyalarda berish asosida yoki o’zlari yashab turgan davrni ijtimoiy-maishiy masalalarini tsvirlovchi yangi-yangi asarlar yaratishga intilish, ertak syujetlarini qayta ishlash kabilar epic repurtuarining boyib borishida asosiy omil hisoblanadi.

Darhaqiqat, Qodir baxshi shu yo'llar bilan repertuaridagi an'anaviy dostonlar sonini yetmishdan oshirgan. Hatto, Mahtumquli kinosini ko'rib, uning she'rlarini o'qib shu nomli doston ijro qilgani yuqoridagi fikrni yana bir bor isbotlaydi. Eng xarakterlkisi shu yo'llar, izlanishlar bilan Sherobod dostonchilik maktabida ham yuz berayotgan eposning so'nish jarayonini sekinlashtirishiga o'zi teng avlod baxshilar va shogirdlar orasida dostonchilik an'analarini davom ettirishga, badiiy mahoratga hissasini qo'shdi. Folklorshunos B. Sarimsoqovning bir suhbatida aytganidek, epic konsepsiyaning bir sharti Janubiy O'zbekiston aholisining dostonchilikka ixlosi, qiziqishi hozirgi kunda so'nish jarayonini saqlab turgan asosiy kuch bo'lib, baxshilar bu sohada faoliyat ko'rsatayotgan ekan, biz aynan barhayot dostonchilik repertuarlaridan yozib olingannamunalar misolida badiiy mahoratning ayrim jihatlariga to'xtalamiz.

Darvoqe, "Xalq dostonlarida xalqimiz hayoti bilan bevosita aloqalar bo'lgan Vatan mudofaasi mavzusi, xalq qahramonlarining olijanob hislatlarini ochish, sof sevgini ulug'lash, tarixiy hoidisalarni nasllarga yetkazish ko'pgina dostonlarda ajoyib badiiylik bilan go'zal va va nafis formada amalga oshirilgan." Dostonlardagi badiiylik epic an'analarga munosabat syujet rivoji, kompozitsion yaxlitlik, umumiy o'rinlar tasviri, obrazlar talqini, saj' qo'llash mahorati turli adabiy usullar, lirik chekinmalar, epic shartlilik, stilistik formulalar, badiiy-tasviriy vositalardan foydalanish kabilarda namoyon bo'ladiki, ularning har birini Janubiy O'zbekiston dostonchiligida alohida boshqa hududlardagi poetic maktablarga qiyoslab o'rganish orqaligina aniq xulosalar chiqarish mumkin. Mazkur ishda Qashqadaryo, Surxondaryo dostonchilik maktablaridagi an'anaviy dostonlarni kuylashda konflikt, dostonlardagi nazmiy qism va undagi o'zgarishlar, portret yaratish va ba'zi badiiy-tasviriy vositalarning o'rni haqida qisman to'xtalamiz.

Biz tahlil obyekti sifatida olgan dostonlarda ham umumo'zbek dostonlaridagi kabi bir qancha syujet liniyalari o'zaro bog'lanib, yaxlit kompozitsiyani vujudga keltiradi. Asar voqealarining rivojlanishini, qiziqarliligini ta'minlaydigan konflikt Sherobod dostonchiligida avvalo ikki ko'rinishda namoyon bo'ladi:

I.Oddiy konflikt.

II. Murakkab konflikt

Ushbu ikki turga ajratganda, har ikkiholatda eposda hech qachon ziddiyatlar, qarama-qarshiliklar ijobiy va salbiy kuclar kurashi oson ko’chmasligini nazarda tutgan holda, bir dostonda romantic dostonlarga xos konfliktning bir yohud barcha turi ishtirok etishiga asoslanadi. Xalq eposida konflikt masalasini tadqiq etgan. Sobitona qahramonning funksiyasiga qarab konfliktning uch xil ko’rinishda bo’lishi ko’rsatadi, ya’ni:

1. Allegorik konfliktlar.

2. Ijtimoiy- siyosiy konfliktlar.

3. Maishiy xarakterdagi konfliktlar.

Biz talqin etayotgan dostonlar konfliktning to’rtinchi ko’rinishda ham namoyon bo’lishini ko’rsatadi.Bu turni shartli ravishda hayotiy-tabiiy konfliktlar deb atashni lozim ko’rdik. Chunki ushbu holatda epos qahramoni inson yohud ot, qush kabilar tabiat kuchlari-tovlar, zovlar, bo’ronlar, daryo, dengiuz kabilar bilan yuzma-yuz keladi va ular qarshiligini matonat bilan yengib o’tadilar. Biz konfliktni oddiy va murakkab turlarga ajratganda, shu to’rt ko’rinishning ishtiroki va o’rniga asoslandik. Ko’pchilik dostonlarda asar konfliktning asosini shu turdan bittasi hosil qiladi va voqealar rivoji asosan, bir konflikt bilan hal etiladi. Jumladan “Malla savdogar” variantlari, “Nurali va 500 mullabacha”, “Oysanam” dostonlari ushbu xarakterda bo’lib, ularni oddiy konflikt asosida yaratilgan deyish mumkin. Ammo “Tarkibadaxshon” tipidagi dostonlarda konfliktning har to’rt turi uchrab, ularning biri tushib qoldirilganda, qahramon o’z oldiga qo’ygan maqsadiga erisha olmaydiki, bu konfliktlar tuzilmasi murakkab konfliktni yuzaga keltiradi.

“Tarkibadaxshon” dostonida oilaviy-maishiy konfliktni Ahmad qaris yuzaga keltiradi.Avazxonning doimiy raqibi bo’lgan Ahmad qari ushbu dostonda avvalgilaridek Avazni qoralash yoki malomat qilish bilan chekinmaydi, balki uni

mahv etish uchun o'zi bel bog'laydi.Chunki Avazning-asrandi farzandining taxtga vorisligi Ahmadning Avazga husumatini kuchaytiradi, oilaviy-maishiy konfliktni ijtimoiy-siyosiy konflikt darajasiga ko'taradi.Ahmads Feodal jamiyatga xos toj-taxt uchun kurashi o'zida mujassamlashtirgan arbob sifatida maydonga chiqadi. Ukasi Yusufbekni Chambil taxtiga chiqarmoqchi bo'lgan Ahmad unga maqsadini shunday bayon etadi:

Xotin qilib ham olasan,
Avazning erka qizini.
Qariganda olayin,
Avazning Uzumko'zini.
Tortib bog'latgan qo'lini,
Nurali erka ulini,
Qo'l qilib toza ishlatgin,
Qirqiblar olib tilini.

Ammo mard Yusufbek "Avaz bilsang elu xalqning oridir",-deya epic qahramoni himoya qilgach, Ahmad hiyla yo'liga o'tadi va Avazni qo'riqlab borib kelamiz deb, Avazga qo'shiladi hamda Avazga o'zini mehribon ko'rsatib, avvalgi gunohlarini yuvish uchun kelganini aytadi. Biroq qo'rqoqligi tufayli Ko'ktovdayoq, G'irot va Avaz kirib ketgan g'ordan kirolmay ukase bilan qolib, epic qahramonning qaytishini kutadi.

Dostondagi ijtimoiy-siyosiy konfliktning yana bir ko'rinishi umumo'zbek dostonchiligida xos bo'lib Avazning boshqa mamlakatini ham bosqinchilarning jabr-zulmidan qutqazishi, o'sha yerda osoyishtalik o'rnatish, shu orqali o'z yurti tinchligini ham mustahkamlashi bilan ham bog'liqdir. Avaz Qoratovdan xushsiz yotgan qahhorxonga duch keladi va uni o'ziga keltirib, voqeani bilgach, janga kirib

Shirmon elini Xinsila mamlakatining podshosi Jijibek bosqinidan ozod qiladi, Qahhorxon bilan do'stlashadi.

Uchinchi konflikt esa antrologik va zoolatorik xarakterda bo'lib: a) Avaz va Mashar maston; b) Avaz va Bashar jodugar; v) Avaz va ajdarho; g) Avaz va Hafsar dev; d) Avaz va Nabot jodugar; e) Avaz va devlar; j) Avaz va Oq dev shoh o'rtasida yuz beradi. Dostonning boshlanishida e'tibor shu konfliktga qaratiladi. Go'ro'g'lining tush ta'birini o'zlari aytib, o'zlari Avazning safarga chiqishdan og'ir ruhiy azobda qolgan Misqol va Yunus pari navbatma-navbat qahramon yo'lidagi mashaqqatli to'siqlarni bayon qiladi:

Oqdevshoh ham yurar otang qasdida,
Yo'qdir o'zi bolam yerning ustida,
Tarkibadaxshonni hech kim bilmaydi
Osmon ustidami yerning ostida.
To'qson botmon gurzi yuarar qo'lida,
Besh ming dev qo'riqlaydi yo'lida.
Mingta mastoni bor ayyor, jodugar.
Devlarning hammasi ham isimgar.
Olib ketar G'irotingning ustidan.
Otingga yo'l bermas yonar tovlari,
Ming gaz kelar tovning katta zovlari,
Odam go'shti bo'lar uning ovl;ari.
Isimgar, rudopa uning devlari,
Jodugari ergashadi it bo'lib…

1.2. Xalqdostonvatermalaridabaxshilaraxloqiy - estetikqarashlariningbadiiyifodasi

Judaqadimzamonlardanbuyonqaysisohadabo'lmasinmehnatvaijodqilayotganharqandayinsonshaxslarvajamoayaratganqandaydirqoidalargarioyaqilgan, buqoidalargao'zmunosabatinibildirib, o'zihamularniboyitibkelgan. Soddaqilibaytganda, oddiyginaduoo'qishningham, yirikdostonlarnio'rganish, ijroetishninghamma'lumtartib-qo

idalarimavjudbo'lganvashundaybo'libqolmoqda.

InsonningaqliyvahissiyfaoliyatidaesasoʼzningahamiyatiGʼoyatbeqiyosdir.Ujudaqadimzamonlardankishilarnihayratgasolibkelgan.Ibtidoiyodamso'zlardailohiybirqudrattuygan.Muhimishundaki, so'zhozirgizamondahaminsoniyatningengbuyukkashfiyotlaridandir.Badiiy – estetikhodisasifatidaso'zningsirlari, turlarihalijudako'p.Ammoxalqta'biribilanso'zlarniumumiytarzdayaxshivayomonturlargabo'linadi.

OG'zakiadabiyotijodkori, jumladan, baxshilarningestetikprintsiplariesaasrlarbo'yixalqyaratgan, ma'qullaganepikan'anadoirasidabo'lishitabiiy.SHusabablixalqbaxshilariso'zqudrativauorqalio'zlarimansubbo'lgandostonchilikmaktablarningestetikprintsiplarinibayonqilisharekan, so'zhaqidagimaqollargajudako'pmurojaatqilishadi.

EstetikqarashlartaraqqiyotiningbubosqichidaxalqoG'zakiijodijudarivojlanib, yozmaadabiyotgaasosbo'lgan. Taraqqiyotninguchinchibosqichigakelib, yozmaadabiyotijodiymetodvauslublarnibelgilabberuvchio'zestetikprintsiplariniyarataboshladi.Buprintsiplarningmohiyatida: "Darhaqiqatsiyqasichiqqaneskigaplar, hammagama'lumsyujetlar,

fikrvaG'oyalar, shujumladanxarakterlarninghamjo'nginanusxalariorqalihechqachon, hechkimdatayinlibirzavqo'yG'otishimumkinemas. Kitobxonijodkordanhardoimmurakkab, originalobrazlifikrlardaniboratyangicha "hayotdarsligi" yaratibberishnikutadi", - deganmazmunhambor.

Agarbizfolklorgahamyozmaadabiyotninganashundaytalablarinuqtainazaridanqaraydiganbo'lsak, oG'zakiijodan'anaviypoetikaelementlari, hammagama'lumsyujetlar, G'oyalar, qahramonlardaniboratbetayinbirgapbo'libqoladi. Holbuki, asrlarbo'yifolklorbarchaxalqlarningengsevimliijodi, falsafasi, adabiyoti, maishiyturmushiningtarkibiyqismibo'libkelgan. Buningsabablarijudako'p.

Bizningcha, ulardanasosiysifolklorasarlariningxalquchun "doimiyhayotdarsligi" bo'libkelganligidir.Ikkinchidan, folklorasarlari, ta'birjoizbo'lsa, tarixiy-adabiy – folkloriyjarayonsamarasidir. Tarixiy - folkloriyjarayondaesaan'anaetakchiahamiyatkasbetadi.Boshqachaaytganda, folklorpoetikasian'analargaasoslanganso'zsa'natidirvaxalqbuan'analarnidoimoqadrlabkelgan, ulardanestetikbahraolgan.FantaziyavarealhayotifodasiuyG'unlashganasarlardanolam-olamzavqlangan.

OG'zakiijodestetikasian'analargaasoslanishifolklorshunoslikdailmiyjihatdanallaqachonisbotlabberilgan.Haqiqatan, hamxalqijodidamaqolham, qo'shiqham, ertak, dostonham – xullas, barchamarosimvanomarosimfolklorasarlariasrlarbo'yian'analardebyuritiluvchima'lumbirqoidalarasosidayaratilgan, ijroetilgan. Buan'analarningkattabirqisminifolklorestetikasitashkilqiladi.Agarharqanchahikmatlibo'lmasinbirorgapnian'anlargajavobbermasa, xalqmaqolsifatidaqabulqilmaydiyokisun'iyhisoblaydi. Bufikrnixalqqo'shiqlari, afsonalar, ertaklar, dostonlar – chinakamfolklorasarlariningbarchasiganisbatanaytishmumkin.

Harbiryozmaadabiyotvakiliningo’zigaxosestetikprintsiplariborvabunitadqiqq ilishshusohamutaxassislariishidir.Xalqbaxshilariningestetikprintsiplarihaqidanimad eyishmumkin? Afsuski, hozirgachabuhaqdajudaumumiybo’lsahambirorta’rifgaegaemasmiz. Biroqfolklorshunosligimizdamavjudayrimqaydlardankelibchiqib, ishimizavvalidatezissifatidaanashundayta’rifniaytishgavaishdavomidaushbutezisni asoslashgaharakatqilamiz.

“Xalqdostonchisiningustozivasalaflariga, zamondoshlarivashogirdlarigamunosabatini, uningepikrepertuargaqarashini, uyokibuvariantganisbatantasdiqyokiinkorini, bizningdavrimizdaesa, folkloristlarbilanbo’lganiliqaloqasini (ta’kidbizniki - q. SH.), qisqasi, ulkanxalqsa’natkorlariningestetikprintsiplarivaqarashlarinio’rganishfolklorshunosli kdajiddiyyo’lgaqo’yilganiyo’q. - deydiT. Mirzaev. - Buhaqda “O’zbekxalqqahramonlikeposi” kitobidakeltirilganmulohazavamateriallarilmmaydonidayagonaligichaqolibkelmoq da”[1].

Olimningyuqoridakeltirganko’chirmamizdagita’kidlanganparchaga**xalqdost onchisining**so’zlaridanso’ng**so’zsa’natiga**deganjumlaniqo’shsak, bizxalqbaxshilariningestetikprintsiplarihaqidanisbatanmukammalta’rifgaegabo’lam iz, ya’ni:

“Xalqdostonchisiningso’zsa’natiga, ustozivasalaflariga, zamondoshlarivashogirdlarigamunosabatini, uningepikrepertuargaqarashini, uyokibuvariantganisbatantasdiqyokiinkorini, bizningdavrimizdaesa, folkloristlarbilanbo’lganiliqaloqasiga – baxshilarningestetikprintsiplarideyiladi.

---

[1] Mirzaev T. Ulкan xalq shoiri Ergash Жumanbulbul o’g’li// Bulbul taronalari T. 5. Dostonlar va termalar. – T.: “Fan”, 1973. - B. 287.

Xalqbaxshilariningestetikprintsiplarihaqidagihozirgachamavjudkuzatishlar, materiallarniilmiy, faktikmanbasifatidaikkikattaguruhgaajratishmumkin:

1. Xalqbaxshilariningepikijodtabiatigamunosabatlari, ya'nitermalarvadostonlardagiqistirmalar. Xalqningbaxshilar, ularningmahorati, dostonlarihaqidagiafsonavarivoyatlari, oG'zakihikoyalari.

"Baxshiningustozi, repertuari, asarkuylanayotganyoxudyozilayotganpaytdagikayfiyatihaqida, folklorshunoslarvafolklorto'plovchilarto'G'risidakuylanayotganyoxudyozibolinayotganasarlartekstiorasidagiqistirmalar-chekinishlardeyarlibarchabaxshishoirlardauchraydi.Ergashshoiresabularningbarchasidanfarqqilib, buboradagimulohazalarininihoyatdakengaytirdi, uningrepetuarivaijodigabutunisichanazartashlasak, udostonlarvadostonchiliknixalqqaxosestetikravishdabaholovchixalqdonishmandisifatidamaydongachiqadi".Avvaloshuniaytishkerakki, o'zbekxalqivabarchabaxshichilikmaktablariningestetikprintsipigako'rachinakamxalqbaxshisi, birinchinavbatda, tabiiytalantgaega, ya'nixalqonata'birbilanaytganda, uning "xudotanglayigaberganbo'lishi" kerak.

So'zbaxshilarningso'zsa'nati, dostonlargamunosabatihaqidaketarekan, FozilYo'ldosho'G'liningo'zrepertuaridagijudako'pdostonlarijrosiyakunidaaytadiganquyidagimisralarixarakterlidir:

Fozilshoiraytarbilganlarini.

Buso'zlarningbiriyolG'on, birichin,

Vaqtixushlikbilano'tsinko'rgankun,

Eplab- seplabaytganso'zimbo'ldishul.

Hoydesang, keladiso'zningma'quli,

SHoirbo'larbilingodamfaqiri,

SHuytibadobo’ldigapningoxiri.

Buko’chirmanichuqurroqtahlilqilsak, xalqbaxshilarining, xususan, Fozilshoirningdostonchilikvabaxshilarganisbatanmunosabati, ya’niestetikprintsiplariningbirnechajihatlariayonbo’ladi:

1. F**ozilshoiraytarbilganlarini** - Baxshibilganiniaytadivaaytishikerak.

2. **Buso’zlarningbiriyolG’on, birichin** - DostongayolG’onso’zlarni, ya’nibadiiyto’qimalarniqo’shishmumkin.

3. **Eplab- seplabaytganso’zimbo’ldishul** – bumisradostonchilikdagiijrovabadiiymahoratnianglatadi. Baxshitushunchasidagieplab – seplab, ya’nikelishtiribaytishbirtomondan, dostonnimaromigaetkazibijroetishni, ikkinchijihatdan, baxshiningkamtarliginibildiradi.

4. **Vaqtixushlikbilano’tsinko’rgankun** – Odamlardoimxursandbo’lsin. Dostonhamyaxshikundakerak.

5. **Hoydesang, keladiso’zningma’quli** – Buerdabaxshidostonijrosidanavvalgivaijrosidavomidagiilhomnichaqiruvchibaxshilarningturlixilundovlari, do’mbirasigamurojaatigaishoraqilayapti. YA’nidostonniilhombilanaytilsa, kerakliso’zlaro’ziquyilibkeladi, demoqchi.

6.**SHoirbo’larbilingodamfaqiri** – baxshibuerdafaqirso’ziniikkima’noda - qashshoqvakamtar, ko’proqkamtarma’nosidaqo’llaydi, ya’niaslshoirlar – baxshilarkamtarbo’ladi, deydi.

Bizningbukuzatishlarimizilmiytahlildanko’rako’proqijodiytalqingao’xshabtuyulishimumkin. Ammobizishdavomidaularningto’G’riliginiyanadachuqurroqasoslashgaharakatqilamiz.

Umumanolganda, termalar, dostonlardagiqistirmalar, afsona, rivoyatlarxalqbaxshilariningestetik, ya'nahamaniqroG'iaxloqiy – estetikqarashlarihaqidajudaboymaterialberadi.Ularnibirjoygato'plash, tasniflash, yanadakengroqilmiytadqiqqilishkelgusidagivazifalardandir.

2. Folklorshunosolimlarningbaxshilarningestetikqarashlarihaqidagifikrlari. GarchiT. Mirzaev "O'zbekxalqqahramonlikeposi"da "keltirilganmulohazavamateriallarilmmaydonidayagonaligichaqolibkelmoqda", -desa-da, kitobdagianashundaymulohazalarnixalqbaxshilariningestetikprintsiplarinuqtainazaridanbirjoygajamlasakham, bizbuhaqdajudaboyilmiy – nazariyqarashlargaegabo'lamiz. Bumulohazalarbutunasardavomigasochilibketganiuchunularbizgajudakamdaytuyulishimumkin.Aslidaesabundayemas. Fikrimizisbotiuchunmavzumiztalabidankelibchiqib, ushbumonumentalasarningayrimnuqtalarigato'xtalibo'tsak:

Ma'lumki, kitobningbirinchibobidaxalqdostonchilari, baxshiliksan'atiningo'zigaxosxususiyatlarihaqidafikryuritiladi.

1. O'zbekdostonchiligian'anasigako'rachinakamxalqbaxshisiustoz – shogirdlikmaktabinio'taganbo'lishikerak. Bundauavvaldo'mbirachertishnio'rganishi, termalarniaytish, dostonparchalariniyodlashilozim. Dastlabsozvaso'zmahoratiniegallashbaxshibo'lishningasosiyshartlaridanbiridir.Ubusa'natlarniegallab, ustoziungaoqfotihabergachgina, mustaqilbaxshihisoblanadi.Etukxalqbaxshilari, xalqustozko'rmaganlarnichinakambaxshihisoblamaydi – buushbuasardabayonqilinganxalqbaxshilariningengmuhimestetikprintsiplaridanbiridir.

2. Xalqbaxshilarirepertuariodatdadostonvatermadaniboratbo’ladi. – Bu “O’zbekxalqqahramonlikeposi”dabayonqilinganyanabirestetikprintsipdir. Bufikrnirivojlantirib, T. Mirzaevshundaydeydi: “Baxshilartermavadostondanboshqajanrlardagiasarlardan (ertak, qo’shiq, latifavashukabilardan) judako’pnamunalarbilsalarham, ularniaytmaganlar”.

Tabiiyki, nimaga, degansavoltuG’iladi.Busavolgaulkanxalqbaxshilarihammaaytishimumkinbo’lgann arsalarniaytishnio’zlarigaepko’rmaganlardebsoddajavobberishmumkin. Ammo, bizningcha, buprintsipningtarixibaxshi-shomonlikkasbibirkishifaoliyatidamujassambo’lgandavrlarbilanboG’liq. Ungako’raruhlarsaylagan, pirlargasiG’ingan, ustozdanfotihaolganshomon – baxshihammaaytishimumkinbo’lgannamunalarniaytib, homiyruhlar, parilariniranjitibqo’yishmumkin.

Mustaqillikdavridabemalolaytishmumkinki, barchaxalqbaxshilario’taxudojo’ybo’lishmasaham, islomdinigaastoydile’tiqodqilishganvaulartasavvuridashomonlikqarashlarima’lumd arajadasaqlanibqolgan. SHuninguchunFozilYo’ldosho’G’likuylagan “Alpomish” dostonidaAlpomish, ErgashJumanbulbulreperturidagi “Go’ro’G’li” dostonlaridaGo’ro’G’liengoG’irdaqiqalardaavliyo-anbiyo, pirlardanmadadso’raydi.Ularniranjitganda, albatta, birorfalokatgayo’liqadi.Xatosinianglab, tavbaqilgachgina, pirlaryanayordamgaetibkelishadi.

Xalqbaxshilarininginonchlarigako’raularistalganpaytidostonaytaolmaydi. Buninguchunruhlarningruxsativaularberadiganilhomzarur.

O’zbekshomonlarivabaxshilarixalqvao’zlariningishonchlarigako’ratarixanana shundaymubtalolikkayo’liqqanayrimkishilardandir.

3. Epikijoddaan’anavaindividuallikningyaxlitbirliginiolimlarnafaqatxalqbaxshilarinin gestetikprintsiplaridanbiribalkiumumfolklor, jumladan,

umumdostonchilikningavlodlardanavlodlargao’tibkelganivarivojiningasosiyqonuniyatlaridanbiridebhisoblaydilar.

Jahonfolklorshunoslariningmunozarasizxulosalarigako’ra, an’anaviylikdunyoxalqlarioG’zakiijodiningo’zigaxosliginiko’rsatuvchi, yozmaadabiyotdanfarqlabturuvchioG’zakilik, jamoaviylik, anonimlik, variantlilikbelgilarikabiG’oyaviy-estetikmohiyatiniifodalovchiengasosiyxususiyatlaridanbiridir.

An’anaxalqoG’zakiijodiningxalqmaishiyturmushi, urf-odatlaribilanmustahkamboG’liqliginiko’rsatuvchivabarchajanrinamunalarinito’liqbo’lmasaham, engasosiyqismini, ulkanma’naviymerosniavlodlardanavlodlargaetkazibkelgantarixiy-folkloriydavomiyjarayondir. XalqoG’zakiijodningbarchanamunalarigaanashuan’analardankelibchiqibbahoberga n. Folklorxalqetnografiyasibilan egizakmaishiy-estetikso’zsa’nati, folklorshunoslikesafilologiyabilanetnografiyauyG’unligidagifandir. SHundayekan, xalqbaxshilarihamturmushdagixalqurf-odatlarikabidostonchilikdahaman’analargaqa’tiyrioyaqilishgan.Xalqo’zurf-odatlariniqandayavaylasa, dostonchilikka, o’zlarigachaetibkelgandostonlargashundaymunosabatdabo’lgan. Ammomaishiyturmushan’analariham, oG’zakiijodan’analarihamqotibqolgannarsaemas.

“An’ana – bumajburiyqotibqolgan, bartarafetishzarurbo’lganallanimalardirdegantasavvurlardanbutunlayvozkechishkerak, - deydiyirikfolklornazariyachisiK.V. CHistov, - Madaniyatningharbirholativaharbiran’anadakelibchiqishigako’raturlidavrlargaxoselementlarborvahardoimhamularningengqadimiylarikeraksizbo’lavermaydi”.

Haqiqatdanham, agaran’anaqotibqolgannarsabo’lganida, insoniyathanuzquldorlikyokifeodaldavrdayashayotganbo’lar, dostonchilikdayangi-yangi - yangidostonlaryaratilmasedi.

OG’zakiijoddaan’ananingindividuallikustidanustivorligitabiiydir.Ammoaynipaytda, an’anarivojinita’minlovchinarsaindividuallikbo’lib, bundabadihago’y-likningahamiyatijudakatta. SHuo’rindaAristotelningo’xshatishsa’natimunosabatibilanaytgan “…odamlarqadimdanoqo’xshatishgasalohiyatlidirlarki, ularbunioz-ozdanrivojlantiraborib, badihato’qimalardanhaqiqiypoeziyaniyaratdilar”,-deganfikriniyanabirbortakrorlasho’rinlidir.

An’anaviylikxalqsa’natiningbarchaturlariuchunxosliginita’kidlaganyanabirtan iqliolimP. G. Bogatыrevbarchaxalqijodinamunalarimatnemas, xotiragaasosanijroetilishinivabundaongliyokiongsizravishdao’zgarishlarbo’lishi, ijodkor-ijrochibadihago’ylikqilganidahaman’anaqoidalarigaqa’tiyrioyaqilishinitabiiyhisoblabshundayshundaydeydi:

“Kattamiqdordagishe’rlardaniboratxalqepikqo’shiqlariniijroetganda, ijrochibirpaytningo’zidaijodkorhamdir”.

FolklorshunosA. Bozorovningimprovizatorbaxshilarningo’zlariningepikbilimiasosidabadihaqilishlaridankelibchiqib: “Demak, oG’zakiijoddagibadihaijrojarayonidaan’anadoirasidaijodqilishdir”, -deganfikrihambadihago’ylikxalqbaxshilariijodiyprintsiplaridanbiriekanliginitasdiqlaydi.

4. “O’zbekxalqqahramonlikeposi” kitobidagixalqbaxshilariningestetikprintsiplarigaoidkashfiyotlardanyanabirio’zbekdostonchiligidagidostonkuylashtartibidir. Buprintsipgako’rao’zbekdostonchiligiqa’tiyan’anaviykuylashtartibigaega. Butartibgako’ra, dostonkuylashkichikbirziyofatdanso’ngbiryokibirnechatermakuylashdanboshlangan. Dostonningayniavjida “do’mbirato’nkarilgan”. BaxshiningyozibketganbelboG’igaharkimo’zimkoniyatigayarashanimadirtashlagan.

JanubiyO’zbekistondostonchiligidahamtinglovchilaroldidadostonaytishziyofatdanboshlanishiniisbotlovchibadiiyfaktlar “Ollanazar – Olchinbek” asaridahamko’po’rinlardauchraydi.

4. “FozilvaErgasho’zlariningindividualsalohiyatlarivabadiiyta’limlarigako’raikkishoirlikmaktabiningengko’zgako’ringanvakillaribo’lib, ularningbirinchisiqahramonlikeposining, ikkinchisiromanikeposningan’analariniyaxshisaqlabqolganlar”, - deydiV.M. JirmunskiyvaH.T. Zarifovlar.

Olimlar “badiiyta’limlarigako’ra” deyishgandabubaxshilarningo’zlarimansubmaktablarningestetikprintsiplarinijudapuxtao’zlashtirganininazardatutadilarki, JanubiyO’zbekistondostonchilarihamindividualsalohiyatlarivabadiiyta’limlarigako’ra, turlidostonchilikmaktablarinitashkilqilganlar.

Asardabayonqilinganxalqbaxshilariningestetikprintsiplarifaqatbizaytgannuqtalardaniboratemas. Undatilgaolinganharbirdostonchilikmaktabigaxosestetikprintsiplarhaqidanimanidiruchratishmumkin.Masalan, buikkiulkanolimaniqlashicha, Samarqanddostonchilikmaktablarivakillariuchunso’zbadihago’yligi, dostonlardashe’riyvanasriyqismlartengahamiyatgaegabo’lsa, Xorazmdostonchiligidamusiqaetakchilikqilib, badihago’ylikasosiyahamiyatgaegaemas, shuningdek, dostonlardaasosiyma’noyukishe’riyqismlargatushadi, nasriyqismlaresaodatdaularnibir-birigaboG’lashuchunxizmatqiladi. SHahrisabzdostonchilikmaktabivakillariuchundostonlarnisho’x, quvnoqruhdaaytishlari, kuylariningyoqimliligixosdir.Bizningmavzumizuchunhozirchashuaytilganlarkifoyaqiladi.CHunki, bizningcha, buto’rttaestetikprintsipbarchadostonchilikmaktablariuchunxosbo’lib, ularnibemalolJanubiyO’zbekistonepikan’analarigahamtadbiqetishmumkin.

“O’zbekxalqqahramonlikeposi” nashretilgan 1947 yildanso’nguzoqvaqtfolklorshunosligimizdaxalqbaxshilariningestetikprintsiplariha qidabirorjiddiyfikraytilmadi, birortailmiymaqolae’lonqilinmadi.Nihoyat, 1973 yildaT. MirzaevningbirmaqolasiErgashJumanbulbulo’G’li, aniqroG’iQo’rG’ondostonchilikmaktabibaxshilariningestetikprintsiplarihaqidabirin chimustaqilishbo’ldi.

OlimbumaqolasidaErgashshoiraytgantermalartahlilidankelibchiqib, shoirningo’zini “dostonlarvadostonchiliknixalqqaxosestetikravishdabaholovchidonishmand” sifatidata’riflaydi.Maqoladaaytilganmulohazalar, xulosalarumumo’zbekdostonchiligiuchunhammuhimahamiyatgaegaligivabundanso’ngboshqadostonchilikmaktablariestetikprintsiplariniqiyosiyo’rganishuchunnazariy asosbo’lishimumkinligininazardatutib, bizquyidaundabayonetilganxalqbaxshilarinngestetikprintsiplarinialohidata’kidlashn ilozimtopdik.SHungako’ra, Ergashshoirtalqinicha:

a) xalquchunxizmatqilgandonolarniuluG’lash, botirlarnikuylashdostonlarningasosibo’lishikerak;

b) o’tganshoirlarxalqdostonlarigamukammaltartibberib, ularnikuylashvaijroetishdamuayyanbiruslub, an’anayaratganlar. Baxshiningvazifasianashuyo’lnihalollikbilandavomettirish, so’zvasuxanqadrinibalandko’tarish, so’znigavhardaybilishdir;

v) xalqbaxshisio’tganlarmerosiniasrab-avaylashbilanbirgaungaijodiymunosabatdabo’lishi, so’zga – gavhargaishlovberib, boyitibborishi, ya’nibadihasa’natinihampuxtaegallashlarilozim. SHoiro’ztermalaridaotabobolariningbadihago’ylikmahoratibilan “CHechanlikdahechkimbo’lmaybarobar”, debnihoyatdafaxrlanadi. o’zxotiralaridaTillakampirningbadihago’ylikbilanqozoqqininimotqilgani, Jumanbulbul, Rasulbaxshi, Aminbaxshilarningindividualijodlaridanajoyibnamunalarnikeltiradi;

g) yaxshivayomonodamnifarqlamagan, so'zqadrinibilmay, noo'rinishlatibyurganbaxshilarnitinglamay, yaxshivayomonso'zlarnifarqlashkerak;

d) dostonto'plovchilarularnitanlabyozibolishlari, so'ngraengyaxshilarini "elgayoyibyuborishlari" (ya'nikitobqilibtarqatishlari – izohbizniki - q. SH.) lozim.

SHundanso'ngfolklorshunosM. Qo'shmoqovT. Mirzaevningmulohazalariniqismantakrorladi.Ammo: "Ergashshoirningba'ziqarashlarijahonestetiktafakkurimiqyosidamo''tabarsanaladigannazariymanbalardagietakchifikrlarbilanma'lumdarajadaboG'lanadi",[1] - debjudato'G'ribahoberdi.

Albatta, xalqbaxshilariningaxloqiy - estetikprintsiplarijudaboy. SHuninguchunbizquyidaErgashshoirning "Tarjimaihol" dostonivabirqatortermalarigaasoslanib, Qo'rG'ondostonchilikmaktabibaxshilariestetikprintsiplariningT. Mirzaevto'xtalmaganyanaba'zijihatlariniqaydetibo'tmoqchimiz:

1. YUqoridaqaydetilganidek, ustozko'rishbaxshilarestetikprintsipiningasosiyshartidir. Boshqabarchashartlaranashuasosdankelibchiqadi.CHunkiustozshogirdongigaan'analarnio'rgatishdavomidabaxshichilikqoidalari, ya'niaxloqiy – estetikprintsiplarinihamtabiiyravishdasingdiribboradi.ErgashJumanbulbulo'G'lio'ztermalaridanbirida:

Beustodhechnarsa, do'stlaryo'lolmas,
Yo'lolsaham, elgae'tiborbo'lmas,
Axirqolaro'zoldigauyalib,
Elgata'sirqilmas, aslyo'lemas,[2] - deydi.

Boshqabirdostonchilikmaktabiningvakili, qoraqalpoqdostonchilarigashogirdbo'lganBekmurodJo'raboyo'G'lidostonlaridanbiriningyakunidagitermasidaustoziqoraqalpoqjiroviQurbonboyTojiboyo'G'liningestetikqarashlarinimaqtab, chalabaxshilarhaqidashundaydedi:

---

[1]Qo'shmoqov M. Baxshilar xazinasi: Adabий-tanqidий maqolalar. – T.: Adabiyot va saъnat nashriyoti, 1981. - B.59.

[2]Bulbul taronalari. 5-tom –B. 114

Avazxonniboshqalarhamaytadi,
Ko'pisiningaytganso'ziyolG'ondi.

Sababishul: ko'piustodko'rmagan,
SHuytibaytdeb, ustodta'limbermagan.
OtiAvazbo'lganbilanso'zining,
Ko'pso'zlarimonandigakelmagan.[1]

Realhayotnuqtainazaridanqarasak, Qurbonboyjirovkuylagan "Avazxon" dostonihambadiiyto'qimalar, hayotiyhaqiqatdanyiroqbo'lganfantaziyaelementlarigajudaboy. Ammobaxshibundaan'anadagibadiiyhaqiqathaqidaso'zlamoqdaki, bufaktxalqdostonchilariningijoddahayotvabadiiyadabiyotdagihaqiqatnijudayaxshifarqlashganinko'rsatadi. SHuningdek, o'zbekbaxshilariningbarchasiqandaydirpir - homiygasiG'inibkelganlar.O'zbekfolkloridagiBoboQambar, OshiqOydin, MullaG'oyibobrazlarianashularjumlasidandir. Jumladan, Ergashshoirshundaydeydi:

Avval "Xolbeka"niaytdim,
Meningustozimko'rG'oyib.

JanubiyO'zbekistondostonchilarihamo'zlarigapirsanaganko'rG'oyibhaqidaT. Mirzaevshundaydebyozadi: "Ko'rG'oyib – G'oyibhaqidamashhuro'zbekdostonchilariorasidaqismantarixiy, qismanafsonaviytarzdabiografikpoemamavjud. Bupoemadaaytilishigako'ra, G'oyibBuxorodatahsilko'rgan. UstodieshonNamozningfarzidaimombo'libturganpaytdaorqadaimomgaiqtidoqilibnamozo'qiyotganqizlargashariatqonuninibuzib, ikkibornazartashlaganiuchunko'rqilinganvao'shadargohdanhaydalgan.G'oyibBuxoroko'chalaridatentirabqo'shiqaytibyurarekan. SHeriyatnigunohsanaganamir: "MenseniBuxorodaeshongaxizmatqilibvalebo'libdi, desam,

---

[1]"Avazxon" Айtuvчi Векmurod Жо'rабой o'gli. YOzib olib nashrga тайyorlovчi M.I. Afzalov. – T.: FAN, 1965. – B. 156.

senyo'qerdagiyolG'onlarniaytib, kufrgo'ybo'libsan", -debunizindongasoldiradi. SHoirzindondayotgandahamkuylaydi, qo'shiqvasozningOdamAtodanberimavjudligihaqidabonguradi.qo'shiqbilanzindondanqutulibxalqorasigakiradi, qo'shiqbilanyashaydi. Buqiziqarlipoemaninghozirchato'laroqhisoblanganbirvariantiniH. T. ZarifovFozilYo'ldosho'G'lidan 1934 yildayozibolganedi".

FozilYo'ldosho'G'liaytganrivoyatbilan "OllanazarOlchinbek" dostonivariantlario'rtasidamazmuniyo'xshashliklarjudako'p.SHulardanbiriulardatilgaolinganamirnomitarixiyshaxsSHohmurodbo'lsa, ikkinchisirivoyatvadostondagisozvasuhbathaqidagitermadir. RivoyatdaSHohmurodko'rG'oyibnizindongasolsa, QodirbaxshiQahhorvariantidaOllanazarOlchinbekamiruyushtirganbaxshilartanlovidaTolmasoxunbilanaytishib, G'olibchiqadivashaxsanSHohmurodqo'lidanyorliqoladi.

Tarixiymanbalardaaytilishicha, BuxoroamirligidaaamirSHohmuroddavrida (1785-1800) adabiyotgullab-yashnagan.U "amirima'sum" (begunohamir) taxallusiniolib,1800yildavafotetgan.

GarchiV.YA. Proppning: "Agareposgatarixiynomlarkiribqolsa, ulareposqonunlaripoetikasigabo'ysunib, epikpersonajlargaaylanadi", -deganfikrieposрoetikasiuchunto'G'ribo'lsa-da, ko'rG'oyib, OllanazarOlchinbek, amirSHohmurodobrazlariningo'zbekfolkloridabirnuqtadauchrashuvimavzumizuchunmuhimdir. YA'nibufaktko'rG'oyibhaqidagiafsonava "OllanazarOlchinbek" dostonlarivariantlaritarixiyshaxsamirSHohmuroddavrida, XUIIIasrdashakllangandebilmiytaxminqilishgaimkonberadi.

Tabiiyki, XIXasroxiriXXasrboshlaridayashabijodetganErgashshoirko'rG'oyibgabevositashogirdbo'lishimumkinemasedi, ubaxshininginonchidagihomiypiri – ustozidir.Uningfikricha, ustozko'rmagan, pirnibilmagane'tiborlibo'lmaydi.

2. Baxshido’mbiraniko’pusullardachertabilishi, so’znibekorgaso’zlamasligi, chalaso’zaytmasligikerak. YA’nitermaaytadimi, dostonmi, garchitanaffuslarbilanbo’lsaham, chalaaytmaytugallashizarur.

3. Baxshima’lumbiryosh, kamolgaetgunchaommaoldidakuylamasligikerak. Yo’qsa, ko’ztegib, nobudbo’lishimumkin.

4. Baxshifaqattermalarvadostonlarkuylashi, kalta – kaltamatalnidostondeb, mashhurkishilarniyomonlabyurmasligi, ya’niG’iybatchi, hasadgo’ybo’lmasligikerak.

5. Baxshielko’ngliniyupatib, shohugadogabarobarbo’lishi, faqatyaxshilikdanaytishikerak.

6. Baxshiso’znijilovlabaytishi, ya’nioG’zigaerkbermasligilozim.

7. SHoirtermalaridanbirida: “Kulgusizmajlisbo’lmaydi”, “Bilibturibaytmayketsang, SHoirlikdauhamayib”, - deydiki, bularbaxshilaryumornihambilishi, o’ztalantinisirtutmasligikerak, deganestetik printsipdir. Haqiqatanham, FozilYo’ldosho’G’likuylagan “Alpomish” dostoni, Qo’rG’ondostonchilikmaktabivakillari, xususan, ErgashJumanbulbulo’G’livaShernashoirningrepertuarigae’tiborbersak, ularsatiravayumorgajudaboyliginiko’ramiz.Bumaktabvakillariningijodigadoirnashr etilgandostonlardabirortanamunayo’qki, satiravayumorelementlaribo’lmasin. Satiravayumorbudostonlardaqo’llangansaj’kabiso’zsa’natidaham, qahramonlarningfaoliyatidahamravshanko’rinibturadi.

7. Baxshiso’zniharnarsadanqimmatbilishi, yaxshiso’zni, jumladan, boshqalarninghamso’zinihurmatqilishilozim.

YUqoridaaytilganmulohazalar, ilmiy-nazariyxulosalarasosidava “OllanazarOlchinbek” dostonimisolidaJanubiyO’zbekistondostonchilikmaktablariningestetikprintsiplarini tahlilqilishdanavval, qisqabo’lsaham, baxshilarningso’zsa’natipaydobo’lishihaqidagiqarashlarigato’xtalibo’tishzarur. O’zbekfolklorida:

SozbilansuhbatniyolG’ondemanglar,

OdamOtabinobo’lgandanbordir.

ObilbilanQobilMomoqornida,

Ulareryuzigakelgandanbordir –

misralaribilanboshlanuvchitermaningaynananashubandiquymasatrlargaaylanibketgan.

ButermaniXorazmvohasidantashqarideyarlibarchamashhurvahavaskorbaxshilar, hattooddiyodamlarhamyaxshibilishgan.BubandFozilshoirdanyozibolinganko’rG’oyibhaqidagirivoyatdaham, “OllanazarOlchinbek” dostoniningvariantlaridaham, JanubiyO’zbekistonbaxshilaridanyozibolinganbarchatermanamunalaridahamaynananashumazmundakeladi. Demak, xalqningtushunchasida “sozbilansuhbat”, ya’nikuyvaso’zsa’natininguyG’unligi, baxshichiliktarixiOdamOta, MomoHavobilanboG’liq.

Vohabaxshilariningestetikprintsiplariniularningrepertuaridagitermalardaqaydlarsifatidako’puchratishmumkinvaularyarimtarixiyyarimafsonaviypirko’rG’oyibnimullaG’oyibdebyuritishgan. SHuo’rindapir – muridlikmunosabatlarihozirgachabutunO’zbekistonganisbatanvohaaholisimaishiyturmushidakuchlisaqlanibqolganiniaytibo’tishzarur.

Vohadamashhurbo’lganyuzboshiMardonaqulAvliyoqulo’G’lirepertuaridagi 1945 yildaT. Rustamovyozibolgantermalardanbiridashundaydeyiladi:

EshitibhammullaG’oyibso’zini,

Ko’ribbo’lmasqasamxo’rningyuzini,

Bandalarningrizqibilanro’zini,

O’lchabtarozigasolgandabordir.

Baxshitalqinicha, baxshilarpirimullaG’oyibso’zlarinieshitgach, yolG’onchiningyuzigahamqarabbo’lmaydi. Bandalarningtaqdirini, demakbaxshiliknihamxudoberadi.

O’shayiliM. AfzalovyozibolganvohadostonchilikmaktabiningyanabirvakiliBoymurodBoymato’G’litermasidashundaymisralarbor:

Otbedovishulbo’lar,

Qo’ra - qo’ranibuzganso’ng.
Sozandalikshulbo’lar,
Gapnigapgatuzgantuzganso’ng.

1945 yildaSurxondaryoviloyatigauyushtirilganfolklor–etnografikekspeditsiyasidavridayozibolingantermalardabaxshilarningestetikprintsiplarihaqidajudako’pfikrlarmavjud.Ulardahattofolklorshunoslargahammunosabatbildirilgan.Jumladan, MamadrayimyuzboshiSodiqo’G’lishundaydeydi:

Do’mbirakelmasqo’limdan,
Gapkelarshirintilimdan.
Xudoyimo’zingsaqlagin,
Bemahalkelgano’limdan.
So’zimniyozdiMansurjon,
Adashibketmayinyo’limdan.

Butermaparchasidabaxshifolklorshunos M. Afzalovhaqidaso’zlamoqda.Olimningyozishicha, Mamadrayimbaxshifarzandsizbo’lib, do’mbirachalishnibilmagan. Xalqichidadostonlardanparchalar, an’anaviyvao’zito’qigantermalarnikuylabyurgan.

O’zbekxalqepikijoditarixidaMamadrayimyuzboshikabilarjudako’pbo’lib, folklorshunosA. Musaqulovprofessionalxalqijodchi-lariningbundaytipini**termachi**debataydivaularningba’zilaritabiiytalantlaribo’lganiholda, turmushtashvishlaritufaylikattabaxshilargashogirdbo’lishgaimkontopmaganlardeydi.

Albatta, termachilarningestetikprintsiplaridostonchilarprin-tsipidanfarqqiladi. Ammoularhamso’zgajudahurmatbilanqarashgan.

Termalardagixalqbaxshilariningestetikprintsiplariniifoda-lovchiqistirmalarninghamo’zigaxosahamiyatibor, albatta.Ammo “OllanazarOlchinbek” dostoniumumo’zbekdostonchiligidamarkazidabaxshiobraziturganbizgachaetibkelganyagonanamunabo’lgani,

JanubiyO'zbekistondostonchilikmaktablaridagidostonlarningasosiymotivlari, xususiyatlarinio'zidaifodaetganivavohabaxshilariningestetikprintsiplarinijamlabber ganibilano'zbekepikijodiyotidanafaqatbadiiy -estetik, balkikattailmiyahamiyatgahamega.

"OllanazarOlchinbek" dostonidaxalqbaxshilariningestetikprintsiplaribadiiyifodasitahlilidanavvalbirmuhi mmasalagato'xtalibo'tishzarur.Bumasalashundaki, estetikafanidashaxsvaijodkortushunchalarifarqlanadi.Bungako'raijodkorshaxssifati daham, ijodkorsifatidahambarkamolyokiijodkorsifatidabarkamol, shaxssifatidanuqsonli, axloqiynopokbo'lishimumkin.

Biroqnafaqatdostonchilik, balkiog'zakiijodningbarchasohalaridaijodkorvaijrochiningshaxssifatidaham, ijodkorsifatidahambarkamolbo'lishixalq, xalqoG'zakiijodi, folklorestetikasi, ayniqsa, dostonchilikestetikasiuchunqonuniyatdir. Xalqo'zaxloqiy – estetiktushunchasidaso'zsa'natidaijodkorlikniyuksakaxloqiylikbilanyaxlitko'radi. BuqarashdostondaOllanazarningGulandomningsevgisiniradetib, otanggao'G'iltutingandantashqari " bozustigameneluxalqningustidayuraman, xizmatiniqilaman, qo'limdasozim, tanglaydaovozimbor, meningbuhunarimharomxo'rlikniyoqtirmaydi. Senidesam, mehnatlarimqayoqqaketadi, elningoldigaqandayyuzbilanchiqaman, otanggaqandayqarayman, do'mbiramninimadebushlayman, onamningoqsutiniqandayqiliboqlayman?"(102 –bet) – deganidajudauyG'unlashadi.

SHusabablibizquyida "OllanazarOlchinbek" dostonidaxalqbaxshilariningaxloqiy-estetikprintsiplarihaqidaso'zyuritamizvafolklorasarlarihaqidaso'zketganda, ilmiyiste'molda**axloqiy – estetikprinsiplar**deyishnitavsiya qilamiz.

Kuzatishlarimizgako'radostondabuprintsiplaruchxilko'rinishdanamoyonbo'ladi:

I. Boshqahramonningbutundostondavomidagifaoliyatida.

II. DostondagiBoboshoirningtermalarivaboshqahramonganasihatlarida.

III. Xalqningbaxshilargabo'lganmunosabativafikrlarida.

I. Bizo'zbekbaxshilarifaoliyatiganazartashlarekanmiz, ularningbarchasialohidata'kidlamasahambadihago'yliknibaxshibilishishartbo'lganprintsiplardanbirihisoblaganigaaminbo'lamiz. Bue'tirofbaxshilarninguchrashuvlardagi, dostonqahramonlariningasartarkibidagiaytishuvlarida, baxshilarhaqidagirivoyatlarda, ayniqsa, judayaqqolnamoyonbo'ladi.

Mutaxassislarfikricha, turkiyxalqlarfolkloridagiaytishuvjanriningtarixiyasoslarijudaqadimiydir.Ijodningaytishuvformasio'zbekxalqko'shiqlariningnikoh, to'ylarimarosimifolkloridagio'lan, laparjanrlaridaasosiyxususiyat, ularningijrosivaijodidaprofessionalo'lanchi, laparchilarningbo'lganligi, aytishuvningo'zbekfolkloridahamjudaqadimdanmavjudliginiko'rsatadi. O'zbekxalqepikan'analarida, dostonchilikdaaytishuvalohidajanrsifatidasaqlanibqolmagan. Og'zakiijodningbuturiepikxalqijodchilarirepertuariningnamunasisifatidakeyingidavrlardagenetikjihatdano'zbekxalqigaqardoshbo'lganqozoqvaqoraqalpoqfolkloridajudarivojlangan. Biroqxalqbaxshilarihaqidagixotiralar, dostonlardagiayrimo'rinlaro'zbekbaxshilariningham aytishuvdayuksakmahoratgaegabo'lganiniko'rsatadi.

O'zbekfolkloridaafsonavadostonlardabayonqilinganaytishuvlardao'tatalantlibaxshilar, boshqahramonlardoimoyuksakbilimi, badihago'yliksa'natibilano'ztarafdoshlaridanG'olibchiqadilar.

HodiZarifFozilYo'ldosho'G'lidanyozibolganrivoyatdako'rG'oyibOshiqMurodbilanaytishuvdauningshe'riyyo'lbilanaytgan 36

tasavoligamunosibjavobberadi.OshiqMurodesauningbirnechasavolioldidamaG’lub bo’ladi. Holbuki, afsonadaaytilishicha, OshiqMurodhamelichidaengmashhurbaxshilardanbo’ladi.

FeruzaSultonova 1957 YUsufJumaniyozovdanOshiqAlbanddostonidanparchasifatidayozibolganrivoyat dahamBo’stonshahridagi 360 shogirdxizmatidayurganOshiqOydindeganpirmaG’ribdankelganmashhurmullaMa’rifiybilanaytishuvdaG’olibchiqadi. Ma’rifiyesauningsavollarigajavobberaolmay, xijolatbo’lib, Makkagahajsafarigayo’loladi.Bizularaytishuvidanbirparchakeltirsak:

Ma’rifiy: UlnatoG’dirqoriketmas, arimas,

Ulnadaryo, to’lar-toshar, yurimas,

Ulgaotabo’lmas, bitmasqarimas,

Ustoz(orif) bo’lsangbizgabundanxabarber.

OshiqOydin: QoftoG’idirqoriketmas, arimas,

Ko’ngildaryoto’lar-toshar, yurimas,

Ko’(h)nadunyoto’lmas, bitmas, qarimas,

Bizniustozbilsang, xabarbulandir.

Biz “OllanazarOlchinbek” dostonidagiboshqahramonfaoliyatiganazartashlarekanmiz, uningbirnechamartaaytishuvlardaishtiroketganiniko’ramiz. OllanazarningOyzumrad, Tolmasoxunbilanaytishuvishularjumlasidandir.

Dostondabayonetilishicha, OllanazarTolmasoxunbilanaytishuvdauningshe’riyyo’lbilanaytganyigirmabittasa

voligajudabilimdonlikbilanjavobberadivaTolmasoxununingushbutanlovdagiengbirinchibaxshiekanliginisamimiytanoladi.

TolmasOxun :Ukimbo'lar, Makkabilanbarobar,

KimediuQo'nG'iroteldazo'ravor,

Qandayinsoneldanbo'lardarbadar,

Baxshibo'lsang, ukamshungajavobber!

Ollanazar: Ota-onaMakkabilanbarobar,

AlpomishdirQo'nG'iroteldazo'rabor,

Iymonsizlareldanketardarbadar,

Bilar – bilmasjavobberdim ,hazratim.

Rivoyatlarvadostondagibaxshilaraytishuviningtahlilishuniko'rsatadiki, buaytishuvlarfalsafiyligi, xalqbaxshilariningepikbilimlariniqisqa – formulatarzidaifodalayolishprintsiplarinibayonetishibilanxarakterlidir. Buprintsiplardanbirigako'ra, agarbaxshiaytishuvdaengilsa, jirtakilikqilmay, o'zraqibiningbilimivamahoratigaxolistanberishdir. Umuman, aytishuvlarbaxshilarningbilimi, estetikprintsiplari, odobi, mahoratinielo'rtasidanamoyonqiluvchiijodiyjarayondir.

UmumanolgandadostondabayonetilganboshqahramonningfaoliyatiBoboshoirtilidanaytilganxalqbaxshilariningaxloqiy – estetikprintsiplarigato'liqjavobberadi.

II. "OllanazarOlchinbek" dostoniningHahhorbaxshiqodiro'G'livariantiningzachinidayoqbaxshituG'ilganyurt xalqiko'pkarivabaxshichilikdanzavqolishi, chorvachilikqilishi, dehqonchiliknihambilishi, Boboshoirdeganyuzboshisiborligibayonqilinadi.

Folklorshunosolimlarginaemas, balkibaxshilarixlosmandlarihamBoboshoirningtarixiyshaxsbo'lganliginiqaydetadilar. Masalan, SHeroboddostonchiligihaqidaso'zborgandafanga 200 danortiqvakillarima'lumbo'lganbumaktabningXUIIIasrningoxiridanmavjudbo'lganligivauningyirikvakiliBoboshoirXIXasrningbirinchiyarmidayashaganligihaqidaO'. O'taevvaOtayorshundaydebyozadilar: "Bumaktabningilgariginamoyandalarihaqidadeyarlikma'lumotyo'q. FaqatXIXasrningboshlaridayashaganBoboshoir, undankeyino'tganqosimko'rva 1914 yildavafotetganSHernayuzboshiBeknazaro'G'lihaqidaayrimoG'zakima'lumotlarga egamiz".

Bo'lG'usibaxshigaonasixudoningnazaritushsindeb, mullalargakitobqaratib, birquloG'igatakbiro'qitib, isminiOllanazarqo'ydiradivabirozulG'aygach, obro'libo'lsindeborzuqilib, qo'ligabirsiniqdo'mbiraberadi. "Ollanazar 10 yoshgaetgandadostongakirmay, termadanqaytibyurdi.Birkunitoshloqdauxlabqoldi.TushidaXo'jaiXizirnamoyonbo'lib, Ollanazarnierkalatdi: "Bolam, manglayingaberayin-ma, tanglayinggaberayin-ma?" – debso'radi.

Ollanazartanglayigaberishinima'qultopdi.Xizir "umringqisqabo'lsaham, nominguzunbo'ladi", - debko'zdanG'oyibbo'ldi". Ollanazaruygakelibonasivasinglisigatermaaytibberadi.Onasisuqlanmasin, deb, "qishloqqakelganmulla-eshonlardanko'ztumor, suqtumorolibjelkasigataqdi". Ollanazaro'nsakkizgaetgunchamardikorlik, chorvadorlik, duchkelganishniqilibyuradi.BirkuniBoboshoirmahallamingboshisinikigato'ygakeladi.Dostonaytishuchuneldanduoso'rabtermaaytadi.Uo'ztermasidaMuhammadpayG'ambar, choriyorlar, hazratAlilardanmadadso'raydi, shuyurtqizlarinimaqtaydi.Terma: "Dostonuchunduobering, bobolar! – deganmurojaatbilanyakunlanadi. Boboshoireldanduoolgach "VomiqvaUzro" dostoniniaytadi.

YUqoridagidostonparchasibayoninixalqningmifologikqarashlarivabaxshilarningestetikprintsiplarinuqtainazaridanshundaytahlilqilishmumkin:Kishilarismlaritarixiqadimgitasavvurlar, animizm, totemizm, mifologiya, shomonlik, magiya, bevositaxalqlartarixibilanboG'liq. Mifologikishonchlargako'ra, kishilarismidataqdiribitilishigajahondagibarchaxalqlarishongan.Onasiningirimbilanbo'lG'usibaxshigaOllanazarisminiqo'yishi, suqtumortaqishidahamkattama'nobor. "Xalqirimlarixalqpoeziyasiningmuhimko'rinishlaridanbiridir, - deydiF. Buslaev, - o'zlariningfantastikasoslarigaqaramasdan, irimlarxalquchuno'zturmushtashvishlaridaamaliyqo'llanilishibilanqadrlidir".Bo'l'usibaxshigaOllanazarismininingberilishi, bolaligidando'mbirachalib, dostongakirmaytermaaytibyurishivatushidaXizrniko'rib, tanglayigaberishiniso'rashidaxalqbaxshilariestetikprintsiplaridanquyidagilarma'lumbo'ladi:

1. CHinakambaxshibo'lishuchunavalloOllohnazari, ya'niuberganiqtidorzarurvabuiqtidornitushgakirganhomiypiretkazishi, baxshiruhigasingdirishikerak. BaxshiningOllanazardebismolishiyoqxalqningishonchlaridoirasidauningchinakambaxshibo'lishinianglatadi.CHunkihozirgipaytdahamkeksakishilarxalqinonchlarigaasoslanib, ismigaqarab, boshqalarhaqidako'pnarsanibiladilar.Masalan, Tursunboylaralbattafarzandlarituravermaganoilada, JumaboylarjumakunituG'ilganbo'ladi.

2. CHinakamiqtidorniyoshlikdasuqdan, ya’niyomonko’zlardanasrashlozim. SHusabablionasiOllanazargasuqtumortaqibqo’yadi.BundayishonchvaodatJanubiyO’zbekistonaholisiorasidahozirgachajudakuchlisaqlanibqolgan. BuprintsipErgashshoirnng “Tarjimaihol” dostonidaukasiAbduxalilvafotimunosabatibilanaytganfikrlarigato’lamoskeladi.

3. Boboshoirningdostonaytishuchuneldanduoso’rabtermaaytishivaundahomiyruhlardanmadadso’rashixalqbaxshilariningdostonaytishtartibidagiestetikprintsiplari natijasidir. Termavadostonxalqbaxshilarirepertuariningasosiekanligivadostonkuylashtartibidaavvaltermaaytishshartliginibizyuqoridaaytibo’tganedik.BuXorazmvohasidantashqaribarchao’zbekbaxshilariuchuno’zigaxosbirqonuniyatbo’lgan. Xorazmbaxshilaritermasifatidadostonlardanparchalar, Maxtumqulishe’rlaridankuylaganlar. Bizningcha, bungasabab, ularuchunMaxtumqulihamo’zigaxospirvazifasinio’tagan.

V.M. JirmunskiyvaH.T. Zarifov, T. Mirzaevlardostonlardanavvaltermaaytishdostonchinidostonaytishga, tinglovchinidostontayyorlashgaxizmatqiladi, deydilar.A. Musaqulovesabunitermalarningkirishfunktsiyasidebataydi.

Butalqinlarjudato’G’ri. Ammo “OllanazarOlchinbek” dostonibo’yichakuzatishlarimizvaundagiBoboshoirningtermasidaavliyo-anbiyolargamurojaatidostonlardanavvaltermaaytishhomiyruhlarnichaqirishgahamxizmatqilganivabuJanubiyO’zbekistonbaxshilariningestetikprintsiplaridanbiribo’lganliginiko’rsatadi. Albatta, V.M. JirmunskiyvaH.T. Zarifov, T. Mirzaevdekulkanfolklorshunoslarbuhaqiqatni, aynipaytdaateistikqarashlarustivorbo’lganpaytdaaytishmumkinmasliginihamyaxshibilishgan, debo’ylaymiz.

Dostondabayonetilishicha, horiganBoboshoirodamlarnizeriktirmaslikuchuntinglovchilarorasidaaytuvchilarbor

-yo’qliginiso’raydi.SHundaodamlarOllanazarbilando’stiOmonbekniko’rsatishadi. Ularmenmanlikqilmaybir-biriniko’rsatishadi. Do’stidanrozilikolganOllanazarhambirdanigakuylashniboshlamayBoboshoirijozatinikutadiki, bubirtomondanbaxshichilikodobibo’lsa, ikkinchitomondandostonijrosidagiqoidadir. YA’nibaxshilarprintsipigako’radavradaustozbaxshibo’lsa, uningijozatisizkuylashmumkinemas.

BaxshichilikodobisababliBoboshoirgaOllanazarOmonbekni, uesaOmonbeknitavsiyaqiladi.Ollanazarhambirdanboshlamaybir-ikkimartaBoboshoirijozatinikutadi.

UstozdanijozatolganOllanazarningdo’mbirachertishivatermaaytishima’qulbo’lgach:

“ -qani, o’G’lim, ustozingkim? – debso’radiBoboshoir.

- Ustozimel-xalq, so’ngraviloyatdagibaxshilar, qoshimdaOmonbek, -dediOllanazar.

- To’G’ri, lekinkattabirbaxshiningetagidanushla..Ustozesakerak, udoimo**orqatov**bo’ladi..Kel-e, bolamsenga birduoberayin” .

BoboshoirningOllanazardanustozikimliginiso’rashiqanchaliktabiiybo’lsa, Ollanazarningustozko’rmaye’tiborlibaxshibo’lishidostonchilik an’analariga shunchalikziddir. Bundantashqariuning: “Ustozimel-xalq, so’ngraviloyatdagibaxshilar, qoshimda Omonbek”, - deyishida hamkitobiylikva sun’iyliksezilibturadi.

Bundaynuqsonlaroliyma’lumotlifilologbo’lganiuchunfaqatqahhorbaxshiqodiro’G’lirepertuariuchunemas, balkiepik an’analarningso’nishijarayonida butunJanubiyO’zbekistondostonchiligiuchun xosdir. SHundaybo’lsa-da, qahhorbaxshivariantida JanubiyO’zbekiston xalqbaxshilariningestetikprintsiplarinisbatanmukammalifodalanganiniqaydetishzarur. Bungasababuningrepertuariga budoston ettibaxshi avlodiorqali etibkelganida, xalqta’biribilan aytganda “qon-qoniga singibketgan”idadir.

BoboshoirOllanazarningustozko'rmaganliginima'qullamaydi: "Ustozesakerak, udoimo**orqa tov**bo'ladi", - deydiva bukamchiliknibartarafqilishuchunOllanazarga eloldida fotiha bermoqchibo'ladiki, bu xalqbaxshilarining an'anaviyestetikprintsiplariniifodalaydi.

Ollanazarningustozko'rmaganliginioqlaydiganyana birjihat, xalqishonchiga ko'ra unga Ollohnazarqilganiva tushiga XizrpayG'ambarningkiribtanglayiga berishi, ya'niruhiga baxshilikiqtidorinisingdirishidir. BuiqtidorniBoboshoirdarholsezadi. Dostonningshuo'rnidakeltirilgan "Nazartekmaybekbo'lmas, Xizirko'rmayboybo'lmas", - maqolihambizningbumulohazalarimizniquvvatlaydi.

Kuzatishlarimizdostonda BoboshoirningOllanazarga fotiha berib aytganlariJanubiyO'zbekistonepik an'analarida baxshilar axloqiy - estetikprintsiplarining asosinitashkilqilishiniko'rsatadi.

Boboshoiraytgani: "qaerga xizmatga borsang, shu erningbaxshilariborbo'lsa, davrangga oldiribkel. YOshikatta baxshilarbilanbirga bo'lsang, avvalqo'lingga do'mbira olma.. qo'lingga do'mbira olishingbilanustozlar, qirqchiltonlarva aziz avliyolarniyodga ol, halolva pokbo'libdoston, termaniboshla, bolam. Xizmatningyuziga (ya'gidoston aytishdan avvaldemoqchi – q. SH.)bobolardanduool". (8 - bet) SHundanso'nguning aytgantermasida baxshilaruchunsharthisoblanganquyidagi axloqiy-estetikprintsiplaro'zifodasinitopgan:

I. **Baxshiningshaxssifatidagiburchlari, ya'ni axloqiyprintsiplari:**

1. Nomardning xizmatiniqilma.

2. Avvalelingnirozikilib, mehnatingniminnatqilma.

3. Bemorlarko'ngliniovla.

4. Mayga berilma.

5. To’yga aytishsa, borgin.

6. Va’dangdanqaytma.

7. Nafsingnitiyib, yomonga qo’shilma.

8. Ko’pbilano’ynashma.

9. O’G’riva G’arga hamrohbo’lma.

10. Kamtarbo’l, o’zingniko’z-ko’zqilma.

11. UluG’larnominikamsitma.

12. O’zingnibozorgasolma, ya’nimenmanbo’lma.

13. XudoniuluG’bilib, qur’onniunutma.

14. Xizmatingniqadrlashmasa, aytma, ya’niizzattalabbo’lma.

15. Salomatligingqadrigaet.

16. qiz –juvonlargaberilma, ya’nimaishiybuzuqbo’lma.

II. Baxshiningijodkorsifatidagiburchlari, ya’nibevositaso’zsa’nativaijrochilikkadoirprintsiplar:

1. “So’zbilanodamlarqalbinijovla..,” ya’niovla.

2. “Do’mbira, qo’shiqnimuqaddasdebbil…».

3. «Dostonaytganingdachalatashlama,

Harjoydankemirib, chaynabloshlama,

Bilmasang, dostonnibuzibboshlama..”.

4. “SHogirdingo’zgandadushmanlikqilma..”, ya’nihasadgo’ybo’lma.

5. “Kasbdoshlaringnihechjoydasotma,” ya’niyomonlama.

6. “YAxshikundasayratchechantilingni”.

7. “Sozingnialmashib, qalloblikqilma.”

8. “Hardoimustozingboshinggako’tar,

Hechqachonustozgayomonlikqilma”(8-9 bet)

“SHundaOllanazarBoboshoirgata’zimqilib: “Ey, uluG’shoir, mengabugaplarniotao’rnidagapirdingiz. Agarrozibo’lsangiz, shubugundanboshlab, sizmengaustoz, mensizgashogird. Sizmengaduobering, ustozim!”-deganediBoboshoir : “Ovmin, murodingniOllobersin !” -debyuzigafotihatortdi. “Elduosi – ko’lbo’ladi”, -debxaloyiqhamqo’shilibyuzigafotihatortdi”(11- bet).

Dostonchilikan’analari, baxshilarningestetikprintsiplarigako’ra, Ollanazarustozvaelfotihasiniolgandankeyinginahaqiqiybaxshibo’ldi.Biroquningyanabirkamchiligibor, ya’nido’mbirasiyo’qedi.

Dostondagikeyingibayongako’raturkmaneldaOlG’irdeganboyningto’yidaBoboshoirOllanazarniko’ribqoladi. “Darholqoshigachaqirtirib, elgatanishtirib, birjutumobjo’shberib, izigado’mbirasiniushlatib: “Ayt, bolam!”, - dedi (11-bet). Bizepikan’ana, baxshichilikqoidalaridankelibchiqib, OlG’irboyo’zihamilgaritaniqli, do’mbiralibaxshibo’lgan, uningOllanazargado’mbiraberishima’lumdarajadaustozningshogirdgafotihaberishigatengdeyishimizmumkin.

BoboshoirninghasadlishogirdlaridanSHertoypuldor, xotinbozroq, boylargaxushomadgo’y, kambaG’alganazarsiz, o’ziniko’z-ko’zqiladiganmanman, Ollanazardando’mbiranitortiboladivabubaxshiemas.Sababi: “qo’lidasozi, belidayorliG’iyo’q”, .deydi. BoboshoirOllanazarhamshogirdimdeydivao’zdo’mbirasiniOllnazargabermoqchibo’ladi. SHertoybukambaG’albo’ydoq, soG’minopokmibermang, do’mbirangizniharomqiladi – deydi.XalqbaxshilariestetikprintsiplarinuqtainazaridanSHertoyhaq. CHunkichinakamxalqbaxshisio’zdo’mbirasigaegabo’lishikerakvado’mbirauningatr

ibuti, ya’nianiqlovchisibo’ladi. Aynipaytdauningyorliqhaqidagigapibizgama’lumSHeroboddostonchilikmaktabiXUIIIasroxiriXIXasrboshidayuksakmaqomgako’tarilganligihaqidagifikrlarnidoston misolidatasdiqlaydi. Aslidadostonchilikningqadimiyepikan’anasigako’ra, chinakambaxshibo’lishuchunOllohberganiqtidor, pirlarninghomiyligivaustozningfotihasi, do’mbirahadyaqilishikifoyaqilgan. Buprintsiplargako’raxalqbaxshisibirorhukmdoryorliG’iyokiijozatigamuhtojbo’lmagan. Bizningcha, SHertoyningOllanazardayorliqyo’qliginita’naqilishiJanubiyO’zbekistonepikan’analarida «OllanazarOlchinbek» dostoniuchunginaxosdir.Ammobuta’naOllanazarningBuxorosafarigasababbo’ladiki, udostonvoqealarinirivojlantiruvchiasosiydetalvazifasinibajargan.

DostonbayonidaBoboshoirbilanOllanazartongotarqilib “Ravshan” dostoniniaytishadi. Dostonchilikdaustozvashogirdningbirgalikdadostonaytishlaritabiiyholhisoblangan.

DostondabayonqilinishichaBoboshoirhaqiqiybaxshilikyorliG’iniBuxoropodshosibaxshilartanlovidakimkiqo’shiqaytibG’olibchiqsa, o’shangaberishiniaytadi. Ollanazargaoqyo’ltilab, Buxoroyo’lidaBalogardonBahovuddinniziyoratqilishnita’kidlaydi. Otangnio’ldir-gangayaxshilikqil, kunkeladiki, SHertoysendankechirimso’raydi, deydi.

GarchiBoboshoirningxalqbaxshisivauningijodprintsiplarihaqidaginasihatvatermalaridayumorhaqidaalohidata’kidlanmasahambizvohabaxshilaridanyozibolingantermalar, buerdanyozibolinib, nashretilgandostonlarva “OllanazarOlchinbek”ningo’zihamyumorgajudaboyliginiko’ramiz. Jumladan, Boboshoirtermasidashundaymisralarbor:

Buviloyatbobolariqarimas,
Ponabo’lsaqoshqoqadichechaga.

Bufaktyuqorida Ergash Jumanbulbulaytganikabiyumorningdostonlartarkibidaal battabo'lishishartigato'G'rikeladivaJanubiyO'zbekistonbaxshilarihambuprintsipga amalqilishganiniko'rsatadi.

DostondabizshundankeyinBoboshoirobraziniuchratmaymiz.Zotan, uo'zustozlikvazifasinibajaribbo'lganedi.

III. Xalqningiqtidorlixalqbaxshisigabo'lganmunosabativafikrlarimasalasigakelsak, "OllanazarOlchinbek" dostonifalsafiyligi, xalqdunyoqarashi, turmushtarzi, urf-odatlari, irimlari, axloqiyqoidalari, xalqbaxshisigamunosabatiniifodaetganiuchunasardaOllanazarqaergaborsa, odamlarto'p-to'pbo'lib, terma, dostoneshitamiz, debkelaverganidako'rinadi. qolaversa, JanubiyO'zbekistondabaxshichilikan'analarininghozirgachama'lumdarajadamavjudligibuvohaaholisiningbaxshichiliksa'nativabaxshilarni, ya'nioG'zakiso'zsa'natiningprofessionalko'rinishiniyuksakdarajadaqadrlabkelganiniko'rsatadi.

II.Shernazar Berdinazar o’g’lining hayoti va ijodkorlik mahorati.

2.1. Sherna baxshi hayoti va repertuari

Xalq ijodi toshqin va tinimsiz oqayotgan daryo, xalq san'ati kunsayin to'lishib borayotgan dengizga o'xshaydi. Ijodkor xalqimiz orasida ko'pgina shoir, baxshi, yuzboshi, soqi kabi nomlar bilanmashhur bo'lgan ajoyib usta san'atkorlarni, qaynar buloqlarimiz borki, ular buyuk tarixchilarimiz aytgandek “20 asr Toshqin she'riyat marvaridlarini yaratuvchi”talandlardir.Ular xalqning barcha poetik asarlarini – qushiqlarini, hamda xalq poetik tradinsiyalarini asosiy yaratuvchisi, to'quvchisi, ularni avloddan avlodga, asrdan-asrga etkazib beruvchi, xalqimizning asrlar osha qalbida asrab, ko'z qorachig’iday saqlab kelayotgan durdonalarini kuyga solib ijro etib, kiyingi avlodga mos qilib qoldiruvchi zarshunoslardir.

So'z san'ati Ergash Jumanbulbul o'g'li, yirik dostonchi Fozil Yo'ldosh o'g'li, Bo'lpon shoir, Islom shoir Nazar o'g'li va Abdulla shoirlarning nomi va ijodlarini o'z qishloqlaridan to bugun respublikamiz bo'ylab dong taratishi buning guvohi bo'laoladi.

Ko'p yillar izlanish, folklor materiallarini yig'ish va o'rganish natijasida Qashqadaryo va Surxondaryo vohasi qishloq va ovullarida ham Respulikamizning Samarqand, Buxoro va Farg'ona viloyatlaridan ajoyib xalq shoirlari yashab o'tganlarhamda o'tmishning bo'g'iq hayotini yorib elga ma'lum bo'lmaganligi aniqlandi. Bizga hozirgacha ma'lum bo'lmagan, fanga “pinhon bo'lib kelayotgan ijod durdonalari, ijodchilik an'analari , xilma xil prosesslar va ularning qonuniyatlari, o'ziga xos xususiyatlari kabi muammolar aniqlandi.

Bular oraisda, ayniqsa Sherobod ijodchilik maktabi, ustoz-shogirdchilik tradinsiyasi diqqatimizni tortadi..

Respublikamiz viloyatlaridagi xalq ijodchilik maktablarini shu jumladan Sherobod baxshilarining ustoz-shogirdchilik tradisiyalarini birinchi bo'lib o'zbek folkloristikasiningn asoschisi, otaxon olim Hodi Zarifov, M, Alaviya, M.N.Saidov, O.Sobirov va boshqa olimlarimiz aniqlaganlar.. “Sherobod tumanida bir necha

talantli xalq shoirlari o'tgan masalan, Mardonaqul Avliyoqul o'g'lining ustozi Shernazar Berdinazar o'g'li va uning ustozi Qosim ko'r yuzboshini ko'rsatish mumkin”, - deb hikoya qiladi folkloristik olim M. Afzalov.

Bu xalq baxshilari butun ijodi davrida shu mehnatkash, zaxmatkash xalqning kuychisi bo'lib, xalqning muthish hayotini , biroq o'tkir didi va e'tiqodini, yaratuvchanlik qobiliyatini, donolik va idrokini, mard va qahramonliklarini,do'stlik va birodarligini, ishonch va orzu-istaklarini o'z asarlaridagi qahromonlar obraziga singdirib yuborganlar. Shuning uchun ham xalq shoirlari yaratgan qahramonlar kupchilik mehnatkash omma tomonidan sevilib ardoqlanadi, o'zlarining sevimli qahromonlari sifatida qalbida o'zoq saqlaydilar. Go'rug'li, Alpomish, Avaz, Rustam va boshqa epik qahromon obrazlari butun O'zbekiston halqlari, ayniqsa qishloq aholisi orasida ommaviylashib ketgan. Mexnatkash xalq epos qahromonlarini qanchalik sevsa , qadrlasa, uning ijodkorlari bo'lgan shoirlarini ham ardoqlagan, hurmatlagan. Shuning uchun ham:

Baxshining qadrini xalq bilur,

Xalqning qadrini mard bilur.

deb bejiz aytmagan. Shuning uchun ham xalq o'zining sevimli baxshilari haqida ajoyib rivoyatlar to'qigan. Ular baxshi - shoirlarining eng yaxshi so'zlari, termalari va dostonlarini o'z qalblariga saqlab bir-birlariga ibrat etib aytib yuradilar, kuylab xordiq chiqaradilar.

Vohamizda bundan 50-100 yil muqaddam el orasida mashhur bo'lgan, to'y va marakani guli, majlis va yig'inlarning sarkori bo'lgan, biroq qimmatli asarlari, durdona so'zlari, boy va sermazmun ijod repertuarlari yozilib qolinmagan xalqning sevimli shoirlari, ularning ustoz – shogirdchilik tradinsiyalarini aniqlashda bu rivoyat va xotiralar juda katta ahamiyatga egadir.

Marhum folklorshunos A. Qahhorov rahbarligida Qarshi Davlat Universiteti talabalarining 1953-97 yillar dovomida O’zbekistonning janubiy vohalarida

o’tkazilgan Folkulor ektspedisiyasi natijasida to’plangan materiallari orasida etuk baxshi- shoirlar xaqida to’qilgan afsona va rivoyatlar anchagina. Ayniqsa, Qashqadaryodan tortib to Surhon vohasining uzoq qishloqlarigacha, Tojikiston va Turkmaniston respublikasining janubiy tumanlarida yashovchi o'zbeklargacha ayniqsa Sherobodlik Sherna Berdinazar o'g'li nomi keng tarqalgan. Mana bir rivoyat “Sherna nima bo'ladiyu Tojikistonga borib qoladi. U erda katta bir to'y bo'layotgan bo'ladi. Har tomondan xar xil kungil ochar o'yinlar, kurash, poygalar bo'lib turibdi. Shu to'yga 100 ga yaqin shoirlari bilan Tos nomli shahar shahar ham keladi. U shoirlarini har bir qo'shxona (mehmon joyi)ga taqsimlab yuboradi. Ular usha yig'inda doston aytishib elning ko'nglini xushnut qiladilar. Shernaga esa son ham tegmaydi. Bir mezbon Shernaning ham mehmon ekanligini bilib usha erlik bir kampirning uyiga yuboradi. Sherna chidab turolmaydi. Axiri bir do'mbra so'rab oladi. Avval kuy chaladi, kiyin atrofdagilarni, o'z ahvolini qo'shib terma aytadi. Asta sekin bedovini qistab haydaydi, nihoyat “daryoday toshadi”. Bir mahal ko'zini ochib atrofiga qarasa, tong otib butun xalq atrofini o'rab olibdi. Ko'plarini ko'zida yosh, yig'lab yotgan emish. Yaxshilab qarasa o'zi kelib kirgan qora uy ham yo'q emish. Chunki Shernaning doston aytayotganini eshitgan odamlar ko'payib uyga sig'may qora uyni kutarib, buzib tashlagan ekanlar. Tos shahrining shoirlari oldida hech kim qolmamagan ekan. ” deb hikoya qiladilar.

Deynovlik Toshmurod shoir To'ra o'g'li (Shernaning jiyani , Mardonaqul yuzboshining shogirdi, u asli Boysunlik bo'lgan, butun avlodi shoir o'tgan.) do'mbra nag'malarini chalar ekan. “Mening hamma kuylarim Shernaniki. Mening ustozim Mardonaqul edi. Mardonaqul Shernaning shogirdi”, deb faxr bilan tilga oladi. Sherna hozir javob, xalqning eng aziz, eng mutabarli shoirlaridan bo'lgan, Xalq uni sevib, ardoqlaydi. To'y –marakalarning to'ri ham, davrasining fayzi ham Shernaniki bo'lgan. Xatto, u shogird etkazishda ustoz shoir darajasiga ko'tarilgan. U yashagan Sherobodning qishlog'i maktab vazifasinin o'tagan. Bu atrofda juda ko'p shoirlar bo'lgan, “Sherna o'z davrining eng chechan, so'zga boy , sa'natkor xalq shoirlaridan bo'lib, shoir etishtirishda ham unga tenglashadigan ustoz

bo'lmagan” . Shernazar shoir Surxandaryo, Qashqadayo , hatto Turkmanistonnning ayrim shahar va tumanlarigacha borib doston aytib, tinglovchilarini hayratda qoldirgan. Shu bilan xalq orasida o'z dostonlari bilan ma'lum va mashhur bo'lgan. Masalan Mardonaqul Avliyoqul o'g'li (bu Sherna shoirning jiyani), Ahmat yuzboshi, Saodat yuzboshi, Chori yuzboshi, Normurod Shernazar o'g'li, To'qli Shernazar o'g'li, Jo'ra Eshmirza o'g'li , Xudayberdilaqay, Eson Shomurod o'g'li va boshqa shular kabi talantli xalq shoirlarini tarbiyalab etishtirgan shoir Shernazar Berdinazar o'g'lidir.

Xalk rivoyatlaridan tashkari – shernazar shoirning tarbiyasidan baxramand bulgan xalk baxshilari va bir marta bulsa xam kurib ,qushiq va dostonini tinglab mahliyo bo'lgan keksalar xotiralari juda xarakterlidir: Yoki Sherna haqida to'qilgannaql va rivoyatlarni tinglab xavasda bo'lgan, el va shoirlari tomonidan shavq – zavq bilan kuylanib yurilgan doston, terma va do'mbra kuylarini tinglab, eshitib mahliyo bo'lgan shu kunlardagi xavaskor baxshilarning xikoyalarini aytmaysizmi ? Bu xavaskor va etuk baxshilarning Shernaga taqlid qilib ijro etib yurgan kuylari, ayniqsa Sherna shoirning biografiyasi va kishilar qalbida chuqur iz qoldirgan adabiy merosi, xatto uning bizga to'liq ma'lum bo'lmagan tomonlarini o'rganishda qimmatli materiallar beradi.

Masalan: Yusuf shoir O'tagan o'g'lining aytishicha Oqqurg'onlik Mamatqulboyvachcha o'z sheriklari bilan kayfu - safo qilib yurganda Sherna ular yonidan o'tib qolibdi. Shernani tuxtatib, “Agar sen bizlarni yig'latsang besh yuz tanga beramiz ” debdi. Sherna shu zohati quliga do'mbrasini olib, “Otang- onang dunyodan o'tdi, mol dunyosi talon taroj bo'ldi, Sen kayfu safo qilayapsanmi? ” deb kuylabdi-yu, ularni yig'ltib besh yuz tangasini olib ketibdi.

Sherna 7-8 yoshlardan kuylay boshlagan. Uning otasi yosh gudakdagi bu holni kurib vaximaga tushadi. Rivoyatlarning birida “Shernaning ota-onasi ne-ne umidlar bilan Shernani topadilar (u to'g'iladi). Biroq Sherna 7-8 yoshlarga kirganda uyda ham, kuchada ham, xatto uyqusida ham nimanidir kuylab, ashula aytib yuradi. Bu holni kurgan ota – onasi o'g'lini tabibga olib borib: “bir o'g'il

kurdim, bu ham tentak chiqdi" deb tabibdan davo so'raydilar shunda tabib yosh Shernani chaqirib: "Qaering og'riyapti, nega doim qo'shiq aytasan?, " deb so'raganda Sherna: "Men eet yoshdan taom edim. Lekin aytmasam qornimni bir narsa tirnab quymaydi, " –deb javob beribdi. Shunda tabib duo o'qib, otasiga: "O'g'lingdan xafa bo'lma, u shoir bo'ladi."-deb ovutibdi. Shu-shu bupti-yu, hamma joyda qo'shiq aytaverib elga tanilgan shoir bo'lib ketibdi. Uning ozgina yuzida chechak dog'i bor edi. Shuning uchun ham o'zi:

Shernazar deydi otimni,

Chechaklar buzdi betimni.

Deb qo'shiqqa qo'shib aytib yurgan".

Xullas, u eng chechan, ko'p doston aytuvchi, bilog'on, ijod repertuari keng shoir bo'lib yetishadi. Dehqonobodlik Rajab baxshi Normurod o'g'li (U 1884 yilda to'g'ilgan. Sherna shoirning shogirdi. Rajab baxshining avlodi ham shoir bo'lib o'tgan): "Shernaga hech kim teng kelolmas edi. Kechasi o'qir kunduzi aytar ekan. Uning barcha dostonlarining tarixi haqida bir kitobi bo'lgan" deb hikoya qiladi, bu Shernaning o'ta shoirligi tufayli ham xalq –"dostonlari haqida bir kitobi bo'lgan bo'lsa bu ham Shernada-da" deb aytilishiga sabab bo'lgan bo'lsa kerak. Chunki Sherna savodsiz uning maktabda o'qiganini hech kim isbotlamaydi. "Sherna tirikligida 40 kechada 40 ta doston aytgan. Birontasini ham qaytarmagan " – deb Umir shoir aytgan.

Sherna o'tkir zehnli, davra ahlining didiga qarab, unga moslab doston. Terma kuylaydi. Uning asarlarida chuqur ma'no, g'oyaviylik, vatanparvarlik, yuksak badiyat boshqalardan ajratib turgan.

Ozirtma qishloqlik Xayn shoir Primqulov (u 1908 yilda to'g'ilgan. Umir shoirni o'zining ustozi deb biladi. Shoir repertuari juda boy)

Masalan:

Yakka tulki sherga mengzar o'zini,

Tulki kiyiklarga tengnar ko'zini.

Hech kim yo'qda katta ketib kekkayar,

Bul ham o'zini kiyik etmoqqa.

Qashqadaryolik Chori Hamroev Mardonaqul shoir Avliyoqul o'g'lidan yozib olgan bir estalik rivoyatida Sherna shoirning Hisorlik shoir bilan aytishuvi haqida ma'lumot beradi.

Masalan, “Sherna 23 yoshlarida Hisorda katta to'y bularmish, shu to'yga Omonturdi kelarmish degan dovrug'ni eshitib qoladi. O'zi ham to'ydan 10 kun avval Hisorga yo'l oladi. Bir Hisorlik boyga etim bo'lib ishlab turadi.

Nihoyat, to'y boshlanishidan avvalroq 33 shogirti bilan Omonturdi qovchin ham keladi. Sherna ham borib tikilib tinglab turadi. Shernaning bunchalik qiziqib eshitayotganligini kurgan Omonturdi Shernadan “Isming nima, o'zing qaerliksan ” deb so'rab qoladi. Shunda Sherna:

Ismimni so'rasang o'zim g'aribman,

Avvaldan eshitib qorday eribman.

....

Kuch ber bobo sanam yorga ketaman. ”

deb javob beribdi. Omonturdi esa:

Oshiq bo'lsang kuyib, yonib o'tarsan,

Sabr aylasan yor qo'lini tutarsan.

Ilg'ay bersang besh yuz yilda etarsan,

Besh yuz yillik yo'ldir yorning makoni.

Ulim oshali-oshali tog'dan oshali,

Sen bunda qaynasang undan tushali,

Bir paslga xayol qilgin jon bolam,

Ikkovimiz bir maydon gaplashali.

degan ekan. Shundan kiyin ikkalasi birozgina savol javob qilibdi. Omonturdi:

-Bir narsa bor osmon bitta bo'lgan dulangngan,

Bir narsa bor er-u ko'kda elangngan,

Bir narsa bor tong otgan so'ng yo'qolgan,

Bir narsa bor suv betida sulangngan.

Bolam shoir bo'lsang xabar ber shundan?

-Bulut bular osmondagi dulangngan,

Yomg'ir bular eru ko'kka elangan.

Yulduz bular tong otgach so'ng yo'qolgan.

Baliq bular suv betida sulangngan.

Bobo ustod bulsang javob shul bo'lar.

-Bir narsa bor tanasida joni yo'q,

Bir narsa bor choparida soni yo'q.

Bir odam bor ikki betta qoni yo'q,

Bolam shoir bo'lsang xabar ber shundan?

-Qora erning tanasida joni yo'q,

Azroilning choparida soni yo'q.

Qasabxo'rning ikki betta qoni yo'q,

Bobo ustod bulsang javob shul bo'lar.

-Bir narsa bor o'lmas etmas qarimas,

Bir odam bor elar yo'rtar xorimas,

Bir qush bordir ajal etmay dorimas,

Bir narsa bor erda yotib chirimas.

Bir tog' bordir uning qori erimas

Bolam shoir bo'lsang xabar ber shundan?

-Xudo taolo o'lmas, etmas, qarimas

Xujay xidir elar yo'rtar xorimas,

Azroildir vaqtin bilmay dorimas,

Oltin bo'lar erda yotib chirimas.

To'rt tovining qori turib erimas.

Bobo ustod bulsang javob shul bo'lar.

-U nimadi yashil, qizil o'suvchi,

U nimadi oyog'i yo'q yuruvchi.

U nimadi etti daryo kezuvchi,

Bolam shoir bo'lsang xabar ber shundan?

-u ekindir yashil, qizil o'suvchi,

U ilondir oyog'i yo'q yuruvchi,

U baliqdir etti daryo kezuvchi,

Bobo ustod bulsang javob shul bo'lar.

-U nimadi yoqasi bor engi yo'q ,

U nimadi qanoti bor qoni yo'q.

U nimadi odam yutar joni yo'q,

Bolam shoir bo'lsang xabar ber shundan?

-U kafandir yoqasi bor engi yo'q,

Kapalakdir qanoti bor qoni yo'q.

Qora erdir odam yutar, joni yo'q,

Bobo ustod bulsang javob shul bo'lar.

-U nimadi darvozasiz qal'adir,

U nimadi derazasiz binodir.

U nimadi bir-biridan a'lodir,

Bolam shoir bo'lsang xabar ber shundan?

-U kungildir darvozasiz qal'adir,

U qabardir derazasiz binodir.

U oy-kundir bir – biridan a'lodir,

Bobo ustod bulsang javob shul bo'lar.”

Ushbu misralarda Shernaning shoirlik sir-u asrorlarini o'rganishda tinim bilmasligi, har bir ijodkorning san'atini o'zlashtirib, o'qib olishdagi butun borlig'ini bag'ishlashi bilan birga uning o'tkir zehni, zerakligi bilim va ijodchilik savyasining yuqoriligini belgilaydi. U har bir topishmoqli savoldagi savollarni xususiyat va xarakteriga qarab uning javobini badiiy tasvirlay olgan.

Dehqonobodlik Umir shoirning ukasi Tanir Safarov: “Eski vaqtda ham (“Hazrati Suloymon”ning ostida – Sherobotdagi Azon qishlog'ining g'arbiy shimoliy tomonida shunday joy bor) Shernaga shoirligi uchun bir tegirmon berib qo'ygan edi. Shernaga birov noto'g'ri aytasan demas edi.” Deb hikoya qiladi.

Xotira va rivoyatlarda xalq shoirlarining mavqie, didi, ijod repertuarlari, xayot va xalq ommasiga bo'lgan munosabatlari, shoirlik mahorati va uslubi bilan birga o'ziga xosliligini belgilashga ham qimmatlidir.

Azon qishloqlik Alisaid yuz boshining aytishicha Kekirdaklik Xudayqul baxshi (1871-1964) zo'r shoir bo'lgan. Ya'ni “Xudayqul yuzboshi ko'p so'rovchi edi, sovutmas edi, qiziq aytar edi” deb eslaydi. “Niyozbadal shoir ham o'z davrida xalq orasida nom chiqargan shoir ekan . Bir kun yig'ilishda doston aytayotgan bir shoir Avazning qahromonligini kuylab:

Otni chopdi chilov yoyib,

Ketmasin oyog'i toyib...

deb Avazning jangda kiyimlarini qonga buyalgani haqida so'zlasa, dostonni eshitayotganNiyozbadal tashqarida turib haligi shoirga shunday luqma tashlaydi: Avaz bir odamni nohaq o'ldirmagan bo'lsa, qanday qilib qonga choyib deb aytasan. Suvga choyib deyishing kerak, deb tuzatadi. Har bir iborani qaerda qanday qilib qullanilishiga katta e'tibor beradi. Mazmunini buzadigan o'rinsiz so'zlarni ishlatishga qarshi turadi. Demak, Xudoyqul shoir otasi Niyozbadal yo'lidan boradi".

Rajab baxshi Umir shoir haqida to'xtab, "Umir "Oyparcha"ni yaxshi qusholmaydi. Xapalik qilib aytadi. Men esa erkalatib qizni quchoqlaganday qo'shaman" deydi. Xa haqiqatda ham doston avvolo murakkab san'at asaridir. Dostonda xalq san'atining turli tomonlari namoyon bo'ladi. Epik asar doston bo'lishi uchun birinchidan adabiy matn – adabiy, badiiy manba bo'lishi kerak... doston musiqasi undosh sheriy parchalarni vaqt ulchoviga. Uning retmi va mazmuniga mos keladigan qo'shiqlardan tashkil topgan va bir butunlikni tashkil etigan asar bulishini ta'lab qiladi. Dostonni. Bir kishi ijro etganligi tufayli, kuylovchi sozni bilishi zarur. To'rtinchidan dostonni kuylayotgan baxshi ovozga ega bo'lishi va qo'shiq aytish mahoratini egallagan bo'lishi zarur.

Shuning uchun ham tinglovchi "tom ma'noda" doston bo'lishi uchun dostonchidan katta mahorat talab etadi. Bu hamma shoir uchun manzur bo'la vermaydi. Masalan Mamadraxim baxshi (Shernaning shogirdi, Jarqurg'on tumanidan) so'zga ancha chechan hozirjavob, dostonchi, biroq do'mbra chertolmaydi. Boshqa kishi uning kuyiga moslab chertib to'radi. Shuning uchun xalq Mamadraximni, uloma shoir deb yuritadi .

Ammo Sherna o'z davridagi barcha shoirlarning ustoz shoiri edi. U butun dostonchilik an'analarini egallagan, el orasida shuxrat qozongan san'atkordir. Bu xaqida xotira va rivoyatlar juda ko'p.

Eng muhimi- Shernaning ijod maktabidan bahraman bo'lgan xalq shoirlaridan 15 tasi haqida ma'lumotga egamiz. Shernaning shogirdlari ham Shernazar shoir izidan borib, uning o'lmas mersini, ayniqsa ustoz shogirdchilik an'anasini davom ettirdi. Uni kiyingi avlodga qoldirishda ustozlik vazifasini o'taydilar.

Chunki, o'zbek shoirlarining epos kuylash tradisiyasi o'z maktabi bo'yicha avloddan – avlodga o'tib kelmoqda. Bizga ma'lumki, maktabda ma'lum bir ustozning shogirdi bo'ladi. Ustoz shoir qishloqlarda kuylab yurat ekan u erlarda intiluvchilarni ko'rib o'ziga shogird qilib oladilar. Ustoz shoirlar shogirdlariga o'rgatgan, ulardan talab etgan, kuzatgan va kelgusi ijodini rivojlanishi uchun yo'lchi bo'lgan.

Xuddi shuningdek Shernaning shogirdlaridan Mardonaqul Avliyoqul o'g'li o'z qishlog'idagi Alisaid Xayitnazar o'g'li, Jinni Avaz shoir o'g'li Xushvaqt, Kofrinlik Toshmurod tura o'g'li, Ulash G'ozi o'g'li, Anorlik, Qiyom shoir Chori o'g'li, Chorshanbi shoir va Abdutupur Xujamurod kabi qator o'ndan ortiq dostonchi shoirlarni etishtirdi.

Ya'na bir shogirti Umir shoir Safar o'g'li esa, Torqanchig'oylik Xushvaqtshoir Safar o'g'li, Oqirtmalik Xayn shoir Pirimqul o'g'li, Ollanazar Tustosh o'g'li, dehqonobodlik Beknazar Raxmat o'g'li, o'g'illari Qora va Chorilar ayniqsa yosh va navqiron ijodkor Qodir Raxim o'g'li kabi shogirdlarni voyaga etkazdi. Ular orasida Umir shoirning ijodiy xazinasini egallab qolmay uni o'z davri, zamonasi ruhiga hamnafas holda rivojlantirayotgan Qodir shoir ajralib turadi.

Surxondaryo xalq shoirlari orasida XIX asrning ikkinchi yarmi, XX asrning boshlarida ya'na bir mashhur xalq shoiri yashab ijod etadi. U Sherobodning Beshxuton qishlog'idan bo'lgan Alim baxshi edi. Alim baxshining yoshi Shernaga nisbatan bir muncha “ulug'roq” shoirlik va shogird tayyorlashda Sherna shoirdan qolishmaydi.

Keksalar, shoirlar va xozir hayot bulgan Alim baxshtntng xotiralari va rivoyatlarida, shu kunlarda terma va doston kuylovchi xalq ijodkorining do'mbra kuylarini cholishlarida Alim baxshi bilan Sherna shoirni teng o'rinda quyadilar.

Alim baxshi ham Eshmurod Sherdon o'g'li, Xolibr shoir va Normurod Poyon o'g'li kabi xalq shoirlari etishtiradi.

Sherobodda Alim baxshi boshlik Beshxuton ijodchiligi balan Sherna boshliq Azon qishlog'i ijodchilik maktabi bir biriga yaqin turadi. Ammo, bu xaqda tuxtash imkoniyatiga ega emasmiz.

Chunki, xotira va rivoyatlarga qaraganda Sherobod va Boysun shoirlarning eng katta ustozi Qosim (Qosim ko'r ham deyishadi.) shoir bo'lgan. U XIX asrning o'rtalarida yashab ijod etib, Sherna va Alim baxshilarni etishtiradi, voyaga etkazadi. Qosim shoirning ustozi esa, Bobo shoir bo'lgan.

2.2.Sherna baxshining “Go’ro’g’li” dostonining g’oyaviy-badiiy xususiyati

Ma’lumki, o’zbekxalqoG’zakibadiiyijodiyotidagiepikasarqadimzamonlardayoq “doston” debatalaboshlanganvahozirhamshunombilanataladi. CHunonchi, dostonichkiqurilishimurakkabserqirrasan’atnamunasibo’lishigaqaramay, xalqoG’zakibadiiyijodiyotiningengrivojlangan, ravnaqtopganadabiyjanrlaridanbirihisoblanadi. Dostono’ziningbadiiymatnibilanginaemas, balkima’lumtizimgaegabo’lganmusiqasiindvidualijodkoryokibaxshiningdo’mbiray ohudqo’bizchalabilishmahorati, quvvayihofizasi, ijrochilikmahoratibilanhayot. Manashushartlariningbarchasimavjudbo’lib, aytuvchishungaamalqilgandaginatomma’nodagiepikasardostonbunyodbo’ladi.

DostondastlabxalqoG’zakiijodidavujudgakelgan. Xalqningqahramononakurashlari, qahramonlikdostonlariningpaydobo’lishigasababbo’lgan. “Alpomish”, “Go’ro’G’li” kabixalqdostonlaridaxayoliyishqiytasvirningkuchlibo’lishigaqaramay, ularningasosinixalqhayotivakurashiuningorzuarmonlaritashkiletadi. Xalqqaxosinsonparvarlik, vatanparvarlik, qahramonlikmardlikinsonga,mehnatgamuhabbatdo’stlikvasadoqatkabioliyjanobfaz ilatlarxalqdostonlaridagiqahramonlarobrazidamujassamlashgan.

ShernashoirijroetgandostonlarxalqoG’zakiasarlarining, xususaneposningoG’zakilik,ommaviylik, variantlilikanonimlikvaan’anaviyliksingariasosiybelgilarininazariyjihatdanchuqurr oqtekshirishuchunboymateralberadi. Bizbunishoirrepertuaridagi “Go’ro’G’li” turkumidostonlarimisolidaayniqsayaqqolko’rishimizmumkin.Budostonlarijodkorre pertuariningG’oyatboyvarang-barangligidanguvohlikberishibilanbirqatordaijodkortalantivabadiiymahoratidostonl

arningG'oyaviyestetikvabadiiyxususiyatlarini, asosiymotivlarvaobrazlartahlilinio'rganishhamdabaholashdamuhimmanbalardanbiribo'libqoladi.Bizquyidashoirrepertuaridankengo'rinolgan "Go'ro'G'li" turkumidostonlarixususidafikryuritmoqchimiz.

Shernashoirtilidanyozibolingan "Go'ro'G'liningtuG'ilishi" dostonimazkurdostonlarturkuminiboshlabberuvchixalqchilG'oyaviybadiiyjihatdan yuksakasarbo'lib, boshqabaxshilarrepertuaridagiGo'ro'G'liningtuG'ilishivayoshligihaqidagiasarlardanmukammalligibilanvoqealarningshiddatlirivojikelishmovchilikningkeskinligibilan ajralibturadi.

DostondaepikbahodirGo'ro'G'liningtuG'ilishito'G'risidagiqo'shmotivningyonmayonishlanganliginiko'ramiz. BumotivningbiriG'ayri-tabiiyholatdago'rdatuG'ilishibo'lsa, ikkinchimotivuningotasininghaqiqattanhamko'rbo'lganligibilanboG'liqdir. SHuniaytishkerakki, boshqadostonchilarvariantidabumotivningfaqatbittasiuhambo'lsaGo'ro'G'liningo'rdatuG'ilishimotiviginauchraydi, xolos. "Go'ro'G'liningtuG'ilishi" dostoniningbirnechavariantlaribo'lib, ulardaumumanGo'ro'G'liningotasibo'lmagan, deganG'oyailgarisuriladiki, bushubhasizdostonningxalqchiligigaG'oyasigaputuretkazadi. ButipdagidostonlardaGo'ro'G'liijtimoiykelibchiqishi, nasl-nasabi, onavatani, haqidagima'lumotlaruchramaydi.

"Go'ro'G'liningtuG'ilishi" dostoniFozilYo'ldosho'G'li, Islomshoir, ErgashJumanbulbulo'G'li, QashqadaryovaSurhandaryolikbaxshilarYUsufO'tagano'G'li, EshmurodSHerdanao'G'li, Toshmurodshoir, ToG'ayMehmono'G'lisingaribirqatorxalqijodkorlaridanhamyozibolinganki, bubaxshilarvariantidayuqoridaaytganimizdekGo'ro'G'liningtuG'ilishigaoidbirginamotivqahramonninggo'rdatuG'ilishimotiviginaishlanganxolos.

“Go’ro’G’li” dostonlarijanrxususiyatlarigako’rako’proqqahramonlikdostonlaribo’lib, xalqlarorasidaengko’ptarqalganasarlarsirasigakiradi. UshbudostonO’zbek,Ozarbayjon,Arman,Kurd,Gruzin,Turkman,Tojikmilliyversiyalaribir-biridankattafarqqilganholda, harbirxalqdostonidashumillatningmilliyan’analari,urfodatlari, orzuumidlari, ijtimoiysiyosiyqarashlario’zifodasinitopgandir.

BizShernashoirdanyozibolingan “Go’ro’G’liningtuG’ilishi” dostonliningG’oyaviy-siyosiy, badiiyxususiyatlariundaishlaganobrazlarvamotivlarto’G’risidafikryuritarekanmiz, engavvalobudostonningboshqamilliyversiyalaribilanhamtanishishimizmaqsadgamuvofiqdir. Budostonlarengavvalosyujetqurilishi, motivlarningishlanishi (biridauchraydiganholatikkinchisidauchramaydi) obrazlartalqinijihatidankeskinfarqlanadilar.Masalan, Ozarbayjon “Ko’ro’G’li” milliyversiyasida “Alikishi”, “Ko’ro’G’livaDeliTasan”,”Demirchio’G’liningCHeplibelgakelishi”, “Ko’ro’G’liningBoyazidsafari”, “MahbubxonimningCHeplibelgakelishi”, “XasanpodshoningCHeplibelgayurishi”,”Ko’ro’G’liningkeksaligi” qatoridostonlarmavjuddir. BuasarlarningsyujetliniyasiAliKishiningko’rqilinishi, farzandiRavshannitarbiyalashi, RavshanniAmudaryosuvidanchiqqanbiyadanpaydobo’lgantoyniboqibkattaqilishi, Nigoraxonimgauylanishi, Avaznifarzandlikkaqabulqilinishi, bosqinchilarvamahalliyzolimlargaqarshikurashi, Kirotningo’G’irlanishivaunitopibCHeplibelgaolibkelinishikabivoqealartasviridaniboratdir. Lekindostonningarmanmilliyversiyasio’zbek “Go’ro’G’li” dostonlarigako’proqyaqinturadi.UndaRavshanningbolaligivayoshlikyillari, otasiMirzaSarrofningAssanxontomonidanko’rqilinishi, Hirotga (G’irot)gaegabo’lishi, ko’pmamlakatlargasafarqilib, hamishaG’alabaqozonishi, SHamlibel (CHambil)nidushmanlardanhimoyaqilishi,

uzoqyurtlardano’zivayigitlari (ulardaqirqyigitobraziyo’q) uchunyorolibkelishitasvirlanadi.

FolklorshunosMalikMurodovning “Go’ro’G’lidostonlariningmilliyversiyalari”gabaG’ishlangandoktorlikishidayozishicha “Go’ro’G’lieposi” Gruziyafolkloridahammavjudbo’lib, akademikN.YA.Marr 1911 yildauningo’nbirqo’shiG’iyozibolibe’lonqilgan.Dostonningbirinchivaikkinchiqo’shiG’idaafsonaviyqirotvauningKo’ro’G’liningmaqsadgaetishuvidao’ynaganroli, Avazningo’G’ilqilibolinishihikoyaqilinsa, uchinchivato’rtinchiqo’shiG’idaGo’ro’G’liningQirotibilanGassanpodshogaqarshikurashlartasvirlanadi. Beshinchiqo’shiqdafaqatAyvazninghusnkamolitasvirlanadi, uninggo’zalligimadhetiladi. Oltinchiqo’shiqdaTurkpodshoqiziParibilanKo’ro’G’lio’rtasidagimunosabatlarakset gan.Sakkizinchiqo’shiqdaesa “Go’ro’G’li” va “Ko’ro’G’li” eposiningbarchamilliyversiyalaridauchraydigan “Sizbiryoqdan, bizbiryoqdanmisrasiradifbo’libkeladi.To’qqizinchiqo’shiqKo’ro’G’liningpandnasihatlaridaniboratbo’lib, bahodiro’zsafdoshlaridanjasurbo’lishni, qo’rqoqlarningboplabta’ziriniberishnitalabqiladi. O’ninchiqo’shiqesayigitlarnivaqtchoG’liqbilanyashashga,saxiy,rostgo’ybo’lishgachaqiradi.O’nbirinchiqo’shiqdaqartayganvakuchdanqolganKo’ro’G’liningxastaligiaytilib, uninghayotiningso’nggidaqiqalarivavafotitasvirlanadi. YUqoridakeltirilgandalillardanma’lumbo’layaptiki, o’zbekGo’ro’G’lisi, xususanShernashoirrepertuaridagi “Go’ro’G’li” turkumidostonlariboshqaversiyalardanbutunlayfarqqilishibilanbirqatordaG’oyaviybadiiyjihatdanhamanchayuksakdir.

ShernashiorvariantidaGo’ro’G’liningtuG’ilishibilanboG’liqbo’lganmasalalar atroflichapuxtadostonchilikan’analariasosidamuvaffaqiyatlihaletilgan.Dostonningboshqismidayoq YOvmit,Mari, Taka -turkman, Zargarmamlakatlariningpodsholariningnomlari,

ularningfarzandlariningismlaritilgaolinadivatuG’ilajakqahramonningpodshozodalar avlodigamansubekanligito’G’risidaxabarberiladi. SHuningdekGo’ro’G’liningotasiRavshanniasrgatushibketishivaunikambaG’alcho’p onqo’lidatarbiyatopishiqahramonnijudaxalqqayaqinlashtiradivaubora-boraanashuxalqningidealqahramonigaaylanadi.

BizdostonningboshqismidayoqYOvmitpodshosiOdilxonning - Urayxon, Ahmadbekdeganikkio’G’li, BibiOyshaismliqizibilanMariyurtiningpodshosiQovushtixonningo’G’liTo’liboysin chivaTaka -turkmanningbegiJiG’alixonningGajdumbekismlio’G’li, BibiHilolismliqizihaqidama’lumotolamiz. Dostondaaytilishicha, QovutishxonYOvmitlikbozorchilarnitalagach, Odilxonunito’pgasoldiribottiribyuboradivauningyolG’izo’G’liTo’liboynio’zsaroyig aolibkeltiradi, keyinchalikqiziBibiOyshaniunganikohlabberadi.BibiOyshadanbiro’G’iltuG’iladi, uningotiniRavshandebqo’yadilar. ZargaryurtiningpodshosiSHohdorxonningYOvmitgabosqinchilikmaqsadlaridaqilga nyurishinatijasidaTo’liboyningo’G’liRavshan, JiG’alixonningfarzandlariGajdumbekvaBibiHilollarnio’ynabyurganjoyidanyovyas hirinchabandiqilibZargargaolibketadi.SHohdorxonGajdumbekkaixlosqo’yadi, ungasaroydanyasovulboshiliklavoziminiberadi.RavshanniesazargarlikXamzadegan kishi (Ushbuobraz”Go’ro’G’li” dostonlariningboshqamilliyversiyalardasalbiyobrazsifatidaifodalanadi)tarbiyaqiladi.

BibiHiloldaayollargaxosgo’zallik, nafosatvaaqlidroklik, mehr-vafo, vatanparvarliktuyG’ulariyoshligidanoqshakllanabordi. U “O’nto’rtkunlikoydayto’lgan, husnio’zigayarashgan, ko’rganlarningaqlishoshgan, qoshiqalamday, qiyilganyoyday, lablarimoyday, ertanchoy, oqshompalov, muhrlabqo’yganqoG’ozday, qop-qoronG’uuydayotsa, uyyop-yoruG’bo’libketadi”ganhusnijamoldatengiyo’qbirqizbo’libvoyagaetadi.

Keyinchalikbizmanashugo’zalqiztimsolidamardvajasurayol, o’zyorigavafodor, vatanigamuhabbaticheksiz, mehribonvamushfiqonaobraziniko’ramiz. DostondaBibiHilolfaolharakatqiladi.HattohiylaishlatibRavshanni ”sotibolishga” hamerishadi. RavshanvaBibiHilolbilanboG’liqvoqealariSHohdorxonningtushizaminidarovojlana boradi.

Ravshandostondahaqiqiyvatanparvar, uzoqvaqtmusofirchilikdayuribqalbiozorchekkan, yorvisolidanko’rayurtmuhabbatiniustunqo’yuvchi, adolatvaxaqiqatuchunkurashuvchiinsonsifatidanamoyonbo’ladi. UBibiHilolbilanilkuchrashuvidayoqo’zqalbidavatangamuhabbathissiningharqanda ytuyG’udanustunekanliginiizhoretadivabandibo’libZargargakelganchoG’lariniesla b:

Ajaletibshuvaqtlardao’lmadim,

YOvmitelningqadrinihechbilmadim, -

debafsus-nadomatchekadi.

DostondaRavshanningsinchilikxususiyatlariG’oyahayotiyvoqealarzaminidau stalikbilanochibberilgan.Uhaqiqatniochlikaytishdan, ZargarmamlakatiningpodshosiSHohdorxongatikgapirishdanqo’rqmaydi.Ravshanxo lvochiningotinitulpordeb, ya’ni “saG’risimanbarobardirbiqini, qahrlansatortarnorningyukini” debmaqtaydi.BundanastoyidilqahrlanganSHohdorxonRavshanningko’zinio’ydiribo ladi.Ravshanbuxunrezlikevazigaundanfaqatshuholvochiningotinitilaydixolos.Uqayi nakasiGajdumbekniakasibilanotniboqib, o’zmamlkatigaketishuchuntaraddudko’radi.

RavshanYOvmitgaketaroldidanSHohdorxongauchrashib, o’ziningmardlikvajasoratiniyanabirbornamoyishetadi:

OG’aynilar, SHohdorxonim,

Oldingdano’tganikeldim.

Biringkatta, biringkichchi,

YOvmitgaketganikeldim!-deydi.

Dostonning g’oyaviy jihatdan pishiqligi, badiiyjihatdano’zigaxose’tiborlio’rinlariningmavjudligiushbunamunalarningumumo’zbekepikmerosi-dagio’zigaxosahamiyatinibelgilabberadi.

Xulosa

1. Xalqbaxshilariningasrlarbo’yishakllanganaxloqiy – estetikprintsiplarigako’ra, sozvaso’zsa’nati, ya’nibaxshichilikmifikOdamOtadavridanshakllangan, shuninguchunxalqbaxshisishaxssifatidayuksake’tiqodli, axloqiypok, ma’naviyvajismoniyjihatdango’zal, ijodkorsifatida, avvaloXudoberganiqtidorgaegabo’lishi, doimoXo’jaiXizir, barchapayG’ambarlar, Boboqambar, OshiqOydin, MullaG’oyibkabihomiyruhlarvaBoboshoirdekustozlarinie’zozlashi, ulardanta’limolishi, sozvaso’zniyuksakqadrlashihamdaungajiloberishi, ajdodlardanqolganmerosniavaylab-asrashi, dostonchilikdaularqoldirganan’analargarioyaqilishi, badihasa’natinipuxtaegallashi, elko’ngliniyupatishi, doimoyaxshilikkaxizmatqilishi, shohugadonitengko’rishi, birso’zbilanaytganda, elgaxizmatqilib, xudoberganso’zsalohiyatinimunosiboqlashilozim. SHuningdek, ularolimlardostonlarnitanlabyozibolib, so’ngraularningengyaxshilarinibutunxalqgaetkazishlarikerak, debhisoblaganlar.
2. Atoqli shoir Shernazar Berdinazar o’g’li o’zbek xalq poeziyasi taraqqiyotiga ulkan hissa qo’shgan buyuk san’atkordir. Undan yozib olingan an’anaviy doston va termalar o’zbek folklorining noyob durdonalari hisoblanadi.
3. Sherna baxshi mavzu jihatidan rang-barangligi, poetik jihatdan pishiqligi bilan ajralib tiradi.
4. Sherna baxshi ijodidagi “Go’ro’g’lining tug’ilishi”, “Yunus pari”, “Misqol pari” dostonlari falsafiy mazmuni bilan muhim o’rin tutadi.”

«Go’ro’g’li» dostoniningmavjudvariantlarinafaqatushbuasarning, balkibutuno’zbekeposidagivariantlilikhodisasinitadqiqetishdamuhimf aktikmateriallargaboyligibilanhamqimmatli.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati

1. Karimov I.A. Yuksak ma’naviyat - yengilmas kuch.-Toshkent:Ma’naviyat, 2008.
2. Karimov I.A. Asosiy vazifamiz – vatanimiz taraqqiyoti va xalqimiz farovonligini yanada yuksaltirishdir. –Toshkent: O’zbekiston,2010.
3. Bo’riyev O. O’zbek xalqi boqiy qadriyatlari. –Qarshi, 2005
4. AtoulloHusayniy. Badoe’us-sanoe . - Dushanbe: Irfon, 1974.
5. IshoqovYO. Klassik adabiyot poetikasidanma’lumotlar. Muqaddima. Ma’naviy san’atlar. Ihom. - o’zbek tili vaadabiyoti, 1970. 1-son, 84-90-betlar.
6. Mallaev N. Uzbek adabiyoti tarixi. - Toshkent: 1976.
7. Qayumov A. Qadimiyat obidalari. - Toshkent: G’.G’ulom nomidagi badiiy adabiyot nashriyoti, 1972.
8. HayitmetovA. Hayotbaxshchashma. - Toshkent: G’.G’ulom nomidagi badiiy adabiyot nashriyoti. 1974.
9. Ochilov T. “Mamatkarim polvon” dostonining tarixiy asoslari.Toshkent, 1966.
10. Afzalov M. Po’lkan shoir. –Toshkent: Fan,1955.
11. Mirzayev T. Xalq baxshilarining epik repertuari. –Toshkent: Fan, 1979.
12. Saidov M. O’zbek xalq dostonlari va dostonchilik mahorati masalalari. –Toshkent: Fan, 1979.
13. O’zbek folklorining epik janrlari. –Toshkent, 1981.
14. Jumanazarov U. O’zbek folklori va tarixiy voqelik. –Toshkent: Fan, 1991.

15. Po'lkan shoir. O'zbek xalq ijodi bo'yicha Bitiruv malakaviy ishilar. –Toshkent: Fan, 1976.

16. Qahhorov A. Arxiv materiallari.

17. www.http// Literature.uz

18. www.http// Geogle.O'zbek adabiyoti.uz

19. www.http // referat.uz